

นโยบายการปกครองเมืองสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2325 - 2394

เมืองสงขลาเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในบรรดาหัวเมืองภาคใต้ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของสมเด็จพระกาลาโหม แต่เดิมหัวเมืองภาคใต้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมคลังหรือกรมท่ามาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจนถึงสมัยกรุงธนบุรี ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตระหนักถึงความสำคัญของหัวเมืองภาคใต้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระกาลาโหมทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบแทนกรมคลังหรือกรมท่า นับแต่นั้นหัวเมืองภาคใต้จึงอยู่ในการรับผิดชอบของสมเด็จพระกาลาโหมตลอดมาจนถึงสมัยปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนหัวเมืองภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงอยู่ในการรับผิดชอบของสมุหนายกและเสนาบดีกรมคลังตามลำดับ¹

ระหว่าง พ.ศ. 2325 - 2394 เป็นช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เริ่มตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีเหตุการณ์สำคัญในหัวเมืองภาคใต้ซึ่งแตกต่างกันไป ตลอดจนพระบรมราชโองบายที่ทรงดำเนิการปกครองหัวเมืองเหล่านี้ก็แตกต่างกันไปด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ การยกเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองภาคใต้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมาศึกษาค้นคว้ากันหลายรัชกาล ในที่นี้ก็เพื่อจะได้ศึกษาถึงวิวัฒนาการความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

¹ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี, "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ", ประวัติศาสตร์และการเมือง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518), หน้า 22. และ แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์, ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325 - 2394) (พระนคร : มิตรนาการพิมพ์, 2515), หน้า 160.

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างมากในหัวเมืองภาคใต้ มีเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นหลายครั้งในหัวเมืองมลายู ตลอดจนการแทรกแซงจากอังกฤษ จนเป็นผลให้พระองค์ทรงดำเนินนโยบายการปกครองหัวเมืองภาคใต้ในอีกลักษณะหนึ่งซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ

ฐานะความสำคัญของเมืองสงขลา

การศึกษาถึงความสำคัญของเมืองสงขลา ต้องศึกษาควบคู่กันไปกับบทบาทของผู้ปกครองเมืองซึ่งมีบทบาทสำคัญในการบริหารบ้านเมือง สำหรับการศึกษาถึงบทบาทของเจ้าเมืองสงขลานั้นก็คือการศึกษาถึงบทบาทของตระกูล ณ สงขลา ซึ่งทำหน้าที่ปกครองเมืองสงขลามาตลอดระยะเวลา 129 ปี มีเจ้าเมืองปกครองรวมทั้งสิ้น 8 คนตามลำดับดังนี้¹

1. หลวงสุวรรณหงส์สมบัติ (เหยียง แซ่เฮา) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา
(พ.ศ. 2318 - 2327)
2. เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญหุย ณ สงขลา) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา
(พ.ศ. 2327 - 2355)
3. พระยาวิเศษภักดี (เถียนจง ณ สงขลา) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา
(พ.ศ. 2355 - 2360)
4. พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส่ง ณ สงขลา) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา
(พ.ศ. 2360 - 2390)
5. เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์ ณ สงขลา) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา
(พ.ศ. 2390 - 2408)
6. เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เมิน ณ สงขลา) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา
(พ.ศ. 2408 - 2427)

¹พระยาวิเชียรคีรี (ชม), "พงศาวดารเมืองสงขลา", เจ้าพระยาศรีธรรมมา
ธิเบศ, หน้า 357 - 396.

7. พระยาวิเชียรคีรี (ชม ฅ สงขลา) ผู้ว่าราชการการเมืองสงขลา
(พ.ศ. 2427 - 2431)
8. พระยาวิเชียรคีรี (ชม ฅ สงขลา) ผู้ว่าราชการการเมืองสงขลา
(พ.ศ. 2431 - 2447)

จะเห็นได้ว่า หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยียง แซ่เฮา) ผู้เป็นคนตระกูล ฅ สงขลา
ได้ว่าราชการการเมืองสงขลาสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะฉะนั้น
ในการศึกษาถึงฐานะความสำคัญของเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์จึงควรศึกษาถึงที่มาของ
เมืองสงขลา นับตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีซึ่งเริ่มมีเจ้าเมืองปกครอง ทั้งนี้เพื่อจะไ้ทราบถึงความ
สัมพันธ์ระหว่างเมืองสงขลากับราชธานีในสมัยกรุงธนบุรีโดยสังเขป อย่างไรก็ตาม การ
ศึกษาถึงบทบาทของเจ้าเมืองสงขลาจะศึกษาเฉพาะผู้ที่มีบทบาทสำคัญและมีส่วนสัมพันธ์กับการ
ดำเนินนโยบายของราชธานีเท่านั้น

เมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีนั้นคงอยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช
ซึ่งเป็นหัวเมืองเอกที่สำคัญที่สุดในภาคใต้ การควบคุมเมืองสงขลาในสมัยพระเจ้าหลานเธอ
เจ้านราสุริยวงศ์เป็นเจ้าเมืองนั้นไม่มีปัญหาประการใด แต่หลังจากที่เจ้านราสุริยวงศ์ถึง
แก่พิราลัยแล้ว ในปี พ.ศ. 2319 ทรงโปรดให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) ปกครอง
เมืองต่อไป¹ ปรากฏว่าความสัมพันธ์ระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองนครศรีธรรมราชเริ่มมี
ความขัดแย้ง ทั้งนี้อาจมีสาเหตุเนื่องจากพระยาสงขลา (เหยียง) ไม่ยอมรับฐานะของ
เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) ด้ยถือว่ามิได้เป็นเชื้อพระวงศ์ ประกอบกับเหตุการณ์
ที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) ได้มีหนังสือแต่งให้กรมการเก็บเอาผู้หญิงชางทอหูก
และลูกสาวราษฎรชาวเมืองสงขลาเข้าไปเมืองนครศรีธรรมราชเป็นจำนวนมาก พระยา
สงขลาจึงไม่พอใจและมีหนังสือกราบทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ในที่สุดพระองค์ทรงมี

¹ องค์การคำคุณุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 (ภาค 2) (พระนคร :
องค์การคำคุณุสภา, 2506), หน้า 185.

รับสั่งให้แยกเมืองสงขลาขึ้นมาขึ้นกับกรุงธนบุรี มีฐานะเป็นเมืองตรี¹ จึงอาจกล่าวได้ว่าเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีมิได้มีความสำคัญมากนัก นอกจากมีฐานะเป็นเมืองที่อยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น

หลังจากนั้นเมืองสงขลาจึงอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของกรุงธนบุรีตลอดมาจนถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยมีฐานะเป็นเมืองตรี และยังได้ควบคุมดูแลเมืองตานี เมืองจะนะ และเมืองเทพาอีกด้วย² ต่อมาเมื่อเจ้าพระยามนตรีศรีธรรมราช (พัฒน์) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2327³ ได้โปรดให้เมืองสงขลากลับมาเป็นเมืองขึ้นนครศรีธรรมราชอีก ตามคำกราบบังคมทูลของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่ว่า เจ้าพระยามนตรีศรีธรรมราช (พัฒน์) กับพระยาสงขลา (บุญชูย) มีความสนิทสนมรักใคร่กันดี⁴ แต่เหตุผลที่นอกเหนือจากนั้นคือ ความบกพร่องในการปฏิบัติงานของเจ้าเมืองสงขลาคนก่อนคือ พระยาสงขลา (เหยียง) ได้ปฏิบัติหน้าที่บกพร่องดังนี้

1. ทางกรุงเทพฯ ได้มีหนังสือเกณฑ์ให้พระยาสงขลาต่อเรือลำเลียง 3 ลำ แต่พระยาสงขลาต่อให้ไม่ทันกำหนด

¹ห้องสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223 และ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), เจ้าพระยาตรีธรรมราชิเบศ, หน้า 358.

²เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 1 (พระนคร : องค์การศึกษาศาสตรา, 2503), หน้า 145 และ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1 เล่ม 2 (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 128.

³สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, หน้า 108.

⁴ห้องสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223

2. พระยาสงขลาค้างเงินหลวง ไม่นำส่งให้ตามกำหนด
3. เมื่อครั้งที่หัวเมืองแขก คือ ตรัง ภูเก็ต นครศรี วิชาทรบพุ่งกัน พระยาสงขลาธิบดีอาสาว่าจะออกไปห้ามปราม โดยยกพลไป 5,000 แต่ไม่สามารถปราบได้ และมีใบบอกกล่าวให้ทางกรุงเทพฯ ทราบแต่อย่างใด ยิ่งกว่านั้นยัง เลิกทัพกลับไปตามอำเภอใจอีกด้วย
4. พระยาสงขลาไม่สามารถให้ความคุ้มครองแก่พ่อค้าสำเภาให้ปลอดภัยจากพวกโจรสลัดได้¹

ดังนั้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้เมืองสงขลาอยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชตลอดมาจนถึงปี พ.ศ. 2334 ความสำคัญของเมืองสงขลาเริ่มปรากฏอีกในสมัยของพระยาสงขลา (บุญฮุย) ทั้งนี้เป็นผลเนื่องจากความดีความชอบที่ได้รับจากการปราบกบฏปัตตานีได้สำเร็จ กบฏปัตตานีครั้งนั้นเริ่มต้นจาก "โต๊ะสาเหยก" เป็นแขกมาจากประเทศอินเดียอ้างตนว่าสืบเชื้อสายมาจากพระนารายณ์มหาราช แสดงตนเป็นผู้วิเศษได้คบคิดกับพระยาตานียกทัพมาตีเมืองสงขลา พระยาสงขลาต้านทานกำลังปัตตานีไม่ได้ต้องหนีไปอยู่พัทลุงและต้องขอกำลังจากนครศรีธรรมราชสมทบกับทัพจากกรุงเทพฯ ที่มีพระยากลาโหม ราชเสนาเป็นแม่ทัพช่วยกันระดมตีเมืองปัตตานีพ่ายไป พระยาสงขลาตามไปตีได้เมืองปัตตานี จับตัวรายาปัตตานีส่งเข้ามากรุงเทพฯ ทำให้ไทยสามารถป้องกันปัตตานีอีกครั้งหนึ่ง² พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสงขลา (บุญฮุย) เป็นเจ้าพระยาพิไชยคีรีศรีสมุทรสงครามรามภักดีอภัยพิริยปรากฏกรมพหุ ผู้สำเร็จราชการเมือง

¹ห้องสมุดควนิชญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ถ. 1146 (พ.ศ. 2327) เล่มที่ 1/2. ร่างตราถึงเมืองนครศรีธรรมราช ให้ถอดพระยาสงขลาออกจากตำแหน่งและให้ยกเมืองสงขลาไปขึ้นเมืองนครศรีธรรมราช

²เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 (พระนคร : องค์การค้ำชูสภา, 2503), หน้า 207 - 208.

สงขลา ยกเมืองสงขลาเป็นเมืองเอกให้ขึ้นกับกรุงเทพฯ และยังโปรดเกล้าฯ ให้เมือง
ไทรบุรี เมืองตานี เมืองตรังกานู อยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองสงขลา¹

กรณีเมืองสงขลาได้รับการเลื่อนฐานะความสำคัญนั้น ตามหลักฐานที่อ้างจาก
พงศาวดารเมืองสงขลาระบุว่า เป็นเมืองเอก แต่หลักฐานอื่นเท่าที่ปรากฏระบุว่าสงขลา
เป็นเมืองโท ดังปรากฏในทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมืองจากประชุมจารึกวัดพระเชตุพน
ได้ระบุถึงความสำคัญของเมืองสงขลาไว้ชัดเจนว่ามีฐานะเป็นเมืองโท ผู้ครองเมืองคือ
พระยาวิเชียรคีรีศรีสมุทรวิสุทธิศักดิ์คามหาพิชัย สงครามรามภักจี พิริยะพาหะ วันต่อสมศ
พระกลาโหม มีเมืองขึ้นหลายเมือง² จากพงศาวดารเมืองพัทลุงก็ระบุว่าตำแหน่งเจ้าเมือง
สงขลาตามที่ปรากฏในสารตราพระคชสีห์ซึ่งลง จ.ศ. 1166 (พ.ศ. 2347) นั้นเรียกว่า
พระยาพิไชยคีรีศรีสมุทรสงคราม³ จากตำแหน่งเจ้าเมืองบอกถึงฐานะของเมืองเป็นเมืองโท
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์พระราชพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ได้ทรงอ้างถึงหลักฐานข้อเท็จจริงของฐานะเมืองสงขลา
ว่าเป็นเมืองโท⁴ แม้แต่การจักระเบียบบริหารส่วนภูมิภาคสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงต้นรัชกาลที่ 5
ก่อนการปฏิรูปการปกครอง ก็ได้ระบุถึงฐานะของหัวเมืองชั้นโทว่าเดิมมี 6 หัวเมือง คือ

¹พระยาวิเชียรคีรี (ชม), "พงศาวดารเมืองสงขลา" เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ,
หน้า 366.

²ศิษารายละเอียดใน ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) (กรุงเทพฯ
มหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวัพร, 2517), หน้า 191 - 192.

³องค์การคำคุณุสสา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12 (ภาค 15) พงศาวดาร
เมืองพัทลุง (พระนคร : องค์การคำคุณุสสา, 2507), หน้า 38 - 39.

⁴สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, หน้า 112 - 114.

นครราชสีมา (ได้มายกเป็นหัวเมืองชั้นเอกในสมัยรัชกาลที่ 3) สุโขทัย กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ ตะนาวศรี สวรรคโลก และสงขลา¹ รวมทั้งจากรายงานสืบราชการ หัวเมืองภาคใต้และแหลมมลายู พ.ศ. 2431 ก็ระบุฐานะเมืองสงขลาเป็นเมืองโท เช่นเดียวกัน²

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า ฐานะเมืองสงขลาควรเป็นเมืองโทมากกว่าเมืองเอก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเมืองสงขลามิได้มีฐานะเป็นเมืองเอก แต่บทบาทของเมืองสงขลา ในสมัยพระยาสงขลา (บุญฮุย) มิได้สำคัญยิ่งหย่อนไปกว่าเมืองนครศรีธรรมราชแต่อย่างใดไม่ ทั้งนี้อาจพิจารณาได้จากหัวเมืองที่อยู่ในความรับผิดชอบของเมืองทั้งสอง เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นได้ว่า เมืองสงขลานอกจากมีหน้าที่กำกับเมืองตานีและเมืองกลันตันแล้ว ยังได้รับพระราชทานที่ตำบลบ้านพะคง ตำบลบ้านการ่า³ ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชทำหน้าที่กำกับหัวเมืองมลายูฝ่ายตะวันตกคือเมืองไทรบุรี⁴ และเมืองแปะซึ่งภายหลังได้เข้ามาอ่อนน้อมอีกเมืองหนึ่ง⁵

¹ทองใบ วงษ์ไชยธรา, "ประวัติการปกครองประเทศไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ ภาค 2 ทางรัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2505), หน้า 35.

²ทจข. ร.5 ค.11:3/1, รายงานสืบราชการหัวเมืองปากใต้และแหลมมลายู (ร.ศ. 107)

³ทองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223.

⁴พระยาไทรบุรีมีเรื่องขัดใจกับพระยาสงขลา จึงมีหนังสือกราบทูลให้ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชแทน เมื่อ พ.ศ. 2355

⁵ทองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375) เลขที่ 10. อธิบายเรื่องหัวเมืองมลายู

นอกจากความสำคัญที่มีต่อราชธานีดังกล่าวแล้ว เมืองสงขลายังมีความสำคัญต่อหัวเมืองใกล้เคียงอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากที่ตั้ง จะเห็นได้ว่าเมืองสงขลา มีพรมแดนติดต่อกับพัทลุงทางตอนเหนือ ผู้คนระหว่างเมืองต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน โดยเฉพาะเมืองพัทลุงต้องอาศัยเมืองสงขลา ดังปรากฏในท้องตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีกลาโหม ถึงเจ้าพระยามรราช พระยาศรีพิพัฒน์ ว่า

. . . เมืองสงขลา กับเมืองพัทลุง แรกก่อนไพร่บ้านพลเมือง ได้อาศัยแก่กัน ครั้งนี้เมืองพัทลุงตกอยู่ในเจ้าพญานคร ๆ ห้ามมิให้เอาเขาของเมืองพัทลุง มาซื้อขายแลกเปลี่ยน ณ เมืองสงขลา ๆ มีปากน้ำพออาศัยเรือลุดค้าซื้อขาย ก็ตั้งเป็นบ้านเมืองอยู่ได้ ไพร่เมืองพัทลุงมาซื้อขายแลกเปลี่ยนที่เมืองสงขลา ไม่ได้ ก็ขัดสนเขาทุกที่มีเหตุขึ้นครั้งไรก็อพยพละภูมิลำเนาหนีไป เมืองพัทลุงจึงรวงโรยยับเยินลงเร็วนัก . . .¹

แม้แต่เมืองนครศรีธรรมราชก็ต้องพึ่งพาอาศัยใช้เมืองสงขลาเป็นเมืองท่าค้าขาย เพราะสินค้าจากเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยนั้นก็ต้องส่งออกทางเมืองสงขลา โดยเฉพาะบริเวณตอนใต้ก็ต้องอาศัยปากน้ำสงขลาเป็นทางผ่านในการขนส่งสินค้า² แสดงให้เห็นว่าท่าเลที่ตั้งของเมืองสงขลา มีความสำคัญต่อหัวเมืองใกล้เคียงมาก

สำหรับหัวเมืองประเทศราชภาคใต้ ได้แก่ ไทรบุรี บัตตานี กลันตัน ตรังกานู และเปรักนั้น กล่าวได้ว่า นับแต่เมืองสงขลาได้แสดงบทบาทในการปราบกบฏ

¹ หอสมุทวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382) เลขที่ 210, 249.

² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าอุปพัทธพงษ์ ศรีวิชัย (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2475), หน้า 67. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 31 (ภาค 53) หน้า 26 และ สุธาภรณ์ คัมภีร์อักษร, บทบาทของเจ้าพระนครศรีธรรมราช (น้อย) . . . หน้า 143.

ปัตตานี พ.ศ. 2334 ก็ได้รับมอบอำนาจในการควบคุมดูแลเมืองปัตตานีและกั้นกันตลอดมา จนกระทั่งปัตตานีได้แยกเป็นอีกมณฑลหนึ่งจากมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2449¹ ส่วนเมืองไทรบุรีและเมืองอื่น ๆ คงอยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช จากบทบาทของเมืองสงขลาที่ได้รับมอบหมายในการควบคุมเมืองปัตตานี ทำให้เมืองสงขลา มีความสำคัญเพิ่มขึ้น สามารถแก้ปัญหาความไม่สงบในเมืองปัตตานี เพราะตั้งแต่เมืองสงขลาได้รับมอบหน้าที่แทนเมืองนครศรีธรรมราช การก่อความไม่สงบในหัวเมืองเหล่านี้ก็ไม่ปรากฏขึ้นอีก

นโยบายการปกครองเมืองสงขลา

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 - 2352)

การปกครองหัวเมืองภาคใต้ในสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มมีนโยบายเปลี่ยนไป จากสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี กล่าวคือ จากพระบรมราชโองบายที่ทรงสนับสนุนเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อให้มีอำนาจในการควบคุมดูแลหัวเมืองภาคใต้อื่น ๆ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชดำริว่า "การที่พระเจ้ากรุงธนบุรียกเจ้านครฯ ขึ้นเป็นพระเจ้าประเทศราชนั้นเป็นการเหลือเกินไป จึงโปรดให้ลดบรรดาศักดิ์ลงเป็นเจ้าพระยานคร และให้ลดตำแหน่งเสนาบดีเมืองนครลงเป็นกรมการเหมือนหัวเมืองอื่น ๆ"² แสดงให้เห็นถึงพระบรมราชโองบายในการลดอำนาจหัวเมืองภาคใต้ ด้วยทรงเห็นว่าการให้อำนาจมากอาจเป็นการไม่ปลอดภัยต่อราชธานีได้

¹พรณงาม เเงาธรรมสาร, "การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 . . .," หน้า 142 - 143.

²กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1 (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 82. และประชุมพงศาวดาร เล่ม 31 (ภาค 53) (พระนคร : องค์การคำคุณุสภา, 2512), หน้า 6.

การศึกษาวิเคราะห์ถึงพระบรมราชาโอบายในการปกครองเมืองสงขลา ซึ่งเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของหัวเมืองภาคใต้ นั้น มีประเด็นที่พึงสังเกตได้ประการหนึ่งคือ พระบรมราชาโอบายในการจัดการปกครองหัวเมืองนั้นขึ้นอยู่กับตัวบุคคลเป็นหลักสำคัญ ดังเช่นเมื่อครั้งโปรตเกล้าฯ ให้ลดฐานะเมืองนครศรีธรรมราชและลดยศพระเจ้านครศรีธรรมราชลงเป็นเจ้าพระยามนครศรีธรรมราชนั้น ปรากฏว่าเจ้าพระยามนครศรีธรรมราช (หนู) ไม่ยอมลดยศ ลดฐานะของเมืองและตำแหน่งเสนาบดี ได้มีรับสั่งให้เข้าเฝ้ายังกรุงเพทาก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม จึงโปรตเกล้าฯ ให้ปลดเจ้าพระยามนครศรีธรรมราช (หนู) ออกจากตำแหน่ง แล้วโปรตเกล้าฯ ให้เจ้าพัฒน์บุตรเขยเจ้าพระยามนครศรีธรรมราช (หนู) ที่รับราชการอย่างจงรักภักดีออกมาเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชสืบต่อมา¹ และเมื่อสมเด็จพระราชวังบวรฯ กราบทูลว่า เจ้าพระยามนครศรีธรรมราช (พัฒน์) และพระยาสงขลา (บุญชู) มีความชอบพอรักใคร่กันดี ขอให้เมืองสงขลาขึ้นกับนครศรีธรรมราชตามเดิม² พระองค์ทรงเห็นชอบด้วยเพื่อความสะดวกในการควบคุมหัวเมืองภาคใต้นับเป็นเหตุผลประการหนึ่งในการปกครองหัวเมืองโดยคำนึงถึงความชอบพอกันเป็นส่วนตัวระหว่างเจ้าเมืองเป็นหลักในการพิจารณา

นอกจากนี้ ถ้าสมมติใดที่เจ้าเมืองมีบทบาทต่อราชธานี สมัยนั้นเมืองนั้นก็จะได้รับการยกฐานะจากส่วนกลาง หากสมมติใดที่เจ้าเมืองมีข้อบกพร่องในการปฏิบัติหน้าที่ ผลที่ตามมาคือการลดฐานะความสำคัญของเมือง ดังเช่นจากข้อบกพร่องหลายประการของพระยาสงขลา (เหยียง) ซึ่งได้กล่าวมาแล้วนั้น นอกจากโทษทัณฑ์ที่พระยาสงขลาได้รับคือถูกปลดจากตำแหน่งแล้ว ยังโปรตเกล้าฯ ให้เมืองสงขลาอยู่ในความควบคุม

¹ หองสมุ่ควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (พ.ศ. 2327)
เลขที่ 1/2.

² หองสมุ่ควชิรญาณ, จดหมายเหตุไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223

ดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่ พ.ศ. 2327¹ อีกด้วย

เหตุการณ์ที่ประจักษ์ชัดถึงนโยบายการยึดตัวบุคคล เห็นได้จากบทบาทความสำคัญของพระยาสงขลา (บุญอูย) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองสงขลาที่มีบทบาทสำคัญ เป็นผลให้เมืองสงขลาเพิ่มพูนความสำคัญตามไปด้วย กล่าวได้ว่าเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มปรากฏความสำคัญในสมัยของพระยาสงขลา (บุญอูย) นี้เอง เพราะตั้งแต่ต้นรัชกาลเมืองสงขลาต้องอยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชตลอดมา จนกระทั่งเมืองสงขลา มีบทบาทในการปราบกบฏแขกในปี พ.ศ. 2334 ได้สำเร็จ เมืองสงขลาจึงมีความที่ความชอบ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชดำริว่า เมืองนครศรีธรรมราชกำกับราชการหัวเมืองแขกได้ไม่ทั่วถึง จึงโปรดให้ยกเมืองสงขลาเป็นหัวเมืองใหญ่ขึ้นกรุงเพทฯ และเลื่อนยศพระยาสงขลา (บุญอูย) ขึ้นเป็นเจ้าพระยา² และยังได้โปรดให้กำกับหัวเมืองแขกข้างทะเลหน้าใน คือ เมืองตรังกานู และเมืองปัตตานี³ (เมืองตรังกานูในสมัยนี้รวมเมืองกลันตันด้วย เพราะกลันตันเพิ่งแยกตัวออกจากเมืองตรังกานู โดยขอขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราชก่อน พ.ศ. 2354)⁴

¹เรื่องเดียวกัน และ ห้องสมุดชิวิตยาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 (พ.ศ. 2327) เลขที่ 1/2.

²พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้ากับพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช หน้า 67.

³หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ (ฉบับตรวจสอบชำระใหม่) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงบุญเกิด เบญจกาญจน์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2515), หน้า 6.

⁴ศึกษารายละเอียดในภาคผนวก ค. เรื่องเมืองกลันตันแยกมาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช จาก สุภาภรณ์ ตันเศลาภิรักษ์, "บทบาทของเจ้าพระยานนครศรีธรรมราช (น้อย) . . .," หน้า 252.

พระบรมราชาไชยบายในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอีกประการหนึ่งคือ พระบรมราชาไชยบายในลักษณะแก้ปัญหาคู่เฉพาะหน้า กล่าวคือ เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นอย่างใด อย่างหนึ่งก็ทรงดำเนินการแก้ปัญหาอย่างฉับพลัน ดังเช่นเหตุการณ์หลังจากการปราบกบฏ บัตตานีในปี พ.ศ. 2334 เสร็จสิ้นแล้ว ปรากฏว่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) กับพระยาสงขลา (บุญอยู่) ได้เป็นอริกล่าวโทษกัน โดยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลกล่าวโทษพระยาสงขลาว่าทำข่มเหงกับเมืองไทรบุรี ยกเอา ตำบลบ้านพะตงกับตำบลบ้านการำแขวงเมืองไทรบุรีเสีย และยุให้พวกญวนกองทัพวิวาท ทุบตีกับกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช¹ หลังจากได้พิจารณาคดีแล้วจึงรับสั่งว่า พวกกองทัพ ทั้งสอง ไม่อยู่ที่ใดบังคับพระยาสงขลา (บุญอยู่) วิวาทกันขึ้นเองจะปรับโทษพระยาสงขลาไม่ได้ ส่วนตำบลบ้านพะตงกับตำบลบ้านการำได้เป็นแขวงเมืองสงขลาเนื่องจากความชอบที่ตี เมืองไทรบุรีและเมืองตานีได้² อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงตระหนักถึงปัญหาความแตกแยก ระหว่างเจ้าเมืองทั้งสองเป็นอย่างดี จึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะแยกคู่อริทั้งสอง พร้อม ๆ กับเป็นการตัดทอนอำนาจของเมืองนครศรีธรรมราชลงด้วย

การลดอำนาจเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) นั้น เป็นผลให้เมืองสงขลาเพิ่มพูนความสำคัญขึ้นในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดังปรากฏเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2347 โดยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) มีเรื่องวิวาทกับพระยาธิบดีบงผู้รักษาเมืองตรัง ไม่ปรากฏสาเหตุว่าเรื่องใด จึงโปรดให้ แยกเมืองตรังออกจากนครศรีธรรมราชมาขึ้นกับกรุงเทพฯ หลังจากพระยาธิบดีบงถึงแก่กรรม จึงโปรดให้หลวงฤทธิสังครามเป็นเจ้าเมืองแทน แต่เนื่องจากหลวงฤทธิสังครามมี ประสบการณ์ในการปฏิบัติราชการน้อย ถ้าเกิดศึกสงครามหรือราชการใดอาจทำการ

¹ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223 และ พระยาวิเชียรคีรี, "พงศาวดารเมืองสงขลา," เจ้าพระยาศรีธรรมราชไเบศ, หน้า 365.

²เรื่องเดียวกัน.

ฝึกพลาคไต้ ประกอบกับเมืองศรีขุขันธ์อยู่ห่างไกลเกินกว่าที่ทางกรุงเทพฯ จะดูแลได้ จึงโปรดฯ ให้เมืองศรีขุขันธ์ไปขึ้นกับเมืองสงขลาในเวลาต่อมา (แต่ไม่ระบุว่าปีใด)¹ ดังนั้นเมืองสงขลา จึงมีความสำคัญขึ้นมาแทนที่เมืองนครศรีธรรมราช เพราะได้รับมอบอำนาจในการควบคุม ทั้ง เมืองปัตตานีและเมืองศรีขุขันธ์ในเวลาเดียวกัน

สาเหตุปัจจัยที่ทำให้เมืองสงขลาที่มีความสำคัญมากที่สุดในช่วงเมืองภาคใต้ในเวลานั้น มีสาเหตุเพียงแต่เนื่องจากสถานการณ์ในหัวเมืองมลายูที่ทำให้เมืองสงขลาได้มีโอกาสแสดงความสามารถเท่านั้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) เองก็ปฏิบัติราชการมีข้อบกพร่อง ใ้ถูกเพ่งเล็งจากทางราชธานีว่าเป็นเจ้าเมืองที่อ่อนแอ กล่าวคือเมื่อปี พ.ศ. 2328 พม่าได้ยกทัพมาตีหัวเมืองภาคใต้ของไทย ตั้งแต่ที่เมืองมะริด แล้วแยกเป็นทัพเรือตีหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกของแหลมมลายูลงไปถึงเกาะกลาง ส่วนทัพบกตีได้กระบุรี เมืองระนอง เมืองชุมพร และไชยา แล้วยกไปตีเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) เชื่อตามกลลวงพม่าว่ากรุงเทพฯ ตกแล้ว เพราะเห็นว่าทัพกรุงไม่ยกมาช่วยทางภาคใต้ จึงพาครอบครัวหนีไปอยู่ป่าโดยไม่ทำการต่อสู้ บรรดากรมการไพร่บ้านพลเรือนต่างแยกครอบครัวหนีหมด พม่าจึงได้เมืองนครศรีธรรมราชแต่โดยง่าย เมื่อสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จปราบพม่าที่หัวเมืองภาคใต้เรียบร้อยแล้ว จึงให้พิจารณาโทษเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) โปรดให้ภาคทัณฑ์ไว้เพราะทรงเห็นเหลือกำลังที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจะรับไว้² ประกอบกับความบกพร่องในการบริหาร

¹ หอสมุทวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (พ.ศ. 2354) เลขที่ 2/6 ร่างตราถึงหลวงเทพเสนาเมืองนคร เรื่องยกเมืองศรีขุขันธ์ขึ้นเมืองนคร ยกที่สตูลลงขึ้นเมืองสงขลา

² หอสมุทวชิรญาณ, จดหมายเหตุไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223. และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2478), หน้า 117 - 121.

ราชการของเจ้าพระนครศรีธรรมราช (พัฒน์) ทำให้เกิดปัญหาความยุ่งยากในเขตปกครอง ซึ่งได้แก่กรณีพิพาทกับพระยาธิบดีบงผู้รักษาเมืองศรีลังกาได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ข้อพึงควรพิจารณาถึงสาเหตุที่มาของการสนับสนุนเมืองสงขลาในสมัยพระยาสงขลา (บุญอยู่) คือ ผลประโยชน์ตอบแทนที่เมืองสงขลาให้แก่ทางราชธานีจะเป็นแรงผลักดันที่ส่งผลให้เมืองสงขลาที่มีความสำคัญมากขึ้นหรือลดลงได้ แม้แต่ในสมัยกรุงธนบุรีก็เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าคนตระกูล ณ สงขลาได้เป็นเจ้าของเมืองสงขลาสืบเนื่องจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มีต่อราชธานี ดังจะเห็นได้จากเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีตีได้เมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ได้โปรดตั้งนายโยมเป็นเจ้าของเมืองสงขลาและให้ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม แต่ต่อมาโปรดให้ปลดนายโยมออก และตั้งหลวงอินทรีสมบัติ (เหยียง) เป็นหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ ผู้ว่าราชการเมืองสงขลาแทน เพราะมีความดีความชอบคุมเงินส่วยรังนกและของถวายเข้าไปทูลเกล้าฯ มีไฉชาค¹ แสดงว่าการดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนั้น มีไฉเป็นเพราะมีความรู้ในการปกครองหรือสนใจที่จะรับราชการแต่อย่างใด ชาวเงินที่ไฉรับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองส่วนใหญ่มาจากผู้ที่รับเป็นเจ้าภาษี โดยมีเจ้านายและขุนนางชั้นสูง ผู้ซึ่งได้รับผลประโยชน์ร่วมในการเก็บภาษีสนับสนุนให้เป็นผู้มีอำนาจ² กรณีเงินเหยียงที่ไฉดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองสงขลาแทนพระสงขลา (โยม) เจ้าเมืองคนเก่าก็แสดงให้เห็นว่า อำนาจของเจ้าเมืองแข่งขันกับอำนาจของเจ้าภาษี ซึ่งมีขุนนางและเจ้านายทางกรุงเทพฯ สนับสนุนไม่ได้³ ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่าเมืองสงขลาได้รับการสนับสนุนจากราชธานีเพราะปัจจัยทาง

¹ องค์การคำครุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ภาค 53) (พระนคร : องค์การคำครุสภา, 2511), หน้า 186 - 187.

² มัลลิกา เรือระพี, "บทบาทของชาวจีนในกานเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518, หน้า 108.

³ Akin Rabibhadana, The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period (Ithaca : Cornell University, 1969), p. 164.

เศรษฐกิจมากกว่าปัจจัยทางการเมืองนั่นเอง

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็เช่นเดียวกัน พระบรมราชาไชยบาลในการเพิ่มอำนาจแก่เมืองสงขลา เนื่องจากที่ตั้งมีลักษณะเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญทางชายฝั่งตะวันออก ประกอบกับการมีเจ้าเมืองที่เป็นพ่อค้ามีความสามารถ ซึ่งส่งผลให้เมืองสงขลาเป็นที่โปรดปรานของทางราชธานีอย่างมาก เนื่องจากทางราชธานีได้รับผลประโยชน์จากเมืองสงขลาทั้งจากส่วยสาอากรคัมภีร์และอื่น ๆ จากดินแดนที่อยู่ในความควบคุมของเมืองสงขลา โดยเฉพาะรายได้จากกักขังเรือเมืองแรกคัมภีร์ของเมืองปัตตานี ตลอดจนจกรัณงค์ซึ่งให้ผลประโยชน์ถึงปีละหลายหมื่นสองพัน¹

อนึ่ง จากบทบาทความสำคัญของเมืองสงขลาที่เพิ่มขึ้น ล้วนแต่สร้างความไม่พอใจให้กับเมืองนครศรีธรรมราชอย่างยิ่ง เป็นผลให้ทั้งสองเมืองต่างแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันตลอดมา ทั้งนี้แต่ละเมืองต่างมีเจ้าเมืองที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะตัว กล่าวคือทางเมืองนครศรีธรรมราชเจ้าเมืองมีฝีมือทางการรบ และทางเมืองสงขลาคนที่มีความซื่อสัตย์² ความดีความชอบของพระยาสงขลา (บุญสุข) นั้นได้รับการกล่าวถึงมาก แม้แต่ในสมัยต่อมาการที่จะพิจารณาความดีความชอบของเจ้าเมืองสงขลาก็ยังได้

¹ หอสมุดควสุวิบูลย์, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1176 (พ.ศ. 2357) เลขที่ 14. หอจดหมายเหตุเจ้าพระยาศรีธรรมมาโศกราช เรื่องตั้งพระยาอภัยนุราชเป็นนายอกรัณงค์ ฝ่ายทะเลตะวันตก

² Tej Bunnag, "The Provincial Administration of Siam From 1892 To 1915 : A Study of the Creation, The Growth, The Achievement, and The Implication for Modern Siam, of the Ministry of the Interior Under Prince Dumrong Rachanuphap" (Bangkok, Duang Kamol Book House, 1977), p. 20-26.

ยกเหตุการณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อ่างถึงพระยาสงขลา (บุญอูย) ที่มีบทบาทสำคัญอีกด้วย ทั้งปรากฏในพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการตั้งพระยาวิเชียรฯ เป็นเจ้าพระยาผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ได้มีพระบรมราชโองการคำรับว่า

✓ เมืองสงขลาไคว่เมืองแขกมลายูประเทศราช ขึ้นหลายเมืองสุดเขตแดน หัวเมืองที่ได้นำพิพัฒน์สัตยา ฝ่ายปากใต้ตอนแดนเมืองแขกมลายูหลายทิศหลายทาง เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกลงมาแล้ว ไค้ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงตั้งพระยาผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาเป็นตำแหน่งเจ้าพระยา ถือศักดินา 10,000 . . . 1 ✓

จากบทบาทความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ย่อมเป็นสภาวะปกติที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชต้องมีปฏิริยาต่อภาระที่ทางราชธานีให้ความสำคัญแก่เมืองสงขลา เพราะลำพังเมืองสงขลาแต่เดิมก็ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเมืองนครศรีธรรมราชมาก่อน แม้ว่าจะมีโอกาสเป็นอิสระโดยอยู่ภายใต้การควบคุมจากราชธานีโดยตรงก็เพียงชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น โดยเฉพาะระยะแรกที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) เป็นเจ้าเมืองนั้น กล่าวไคว่ว่านครศรีธรรมราชได้รับความไว้วางใจจากทางราชธานีมาก ทั้งนี้เนื่องจากความสัมพันธ์ทางการสมรสโดยริศาของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) คือเจ้าจอมมารคาน้อยใหญ่และเจ้าจอมมารคาน้อยเล็กเป็นพระชายาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและในสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทตามลำดับ² ดังนั้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) จึงมีอำนาจมากที่สุดในบรรดาหัวเมืองภาคใต้ ไค้ทำหน้าที่ดูแลเมืองสงขลา เมืองตรัง และหัวเมืองประเทศราชมลายู

¹ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1222 (พ.ศ. 2403) เลขที่ 114. พระบรมราชโองการตั้งพระยาวิเชียรฯ เป็นเจ้าพระยาผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา

²ธำรงค์ศักดิ์ อายุวัฒน์, ราชสกุลจักรีวงศ์และราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชฉบับสมบูรณ์ (ภาคจบ) หน้า 22 - 23 และหน้า 51 - 52.

ได้แก่ เมืองปัตตานี เมืองไทรบุรี และเมืองกลันตัน ครั้นในระยะหลังเนื่องจากความบกพร่องของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ประกอบกับบทบาทของพระยาสงขลา (บุญฮุย) ที่เพิ่มขึ้นดังได้กล่าวมาแล้ว ทำให้เมืองสงขลามีความสำคัญแทนที่เมืองนครศรีธรรมราช

พระบรมราชาโบายในการเพิ่มอำนาจความสำคัญแก่เมืองสงขลา นอกจากเป็นการการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแล้ว ยังมีข้อควรพิจารณาอีกประการหนึ่งคือเป็นการดำเนินพระบรมราชาโบายที่มีส่วนสัมพันธ์กับการแก้ปัญหาหัวเมืองภาคใต้อย่างยิ่ง กล่าวคือ ความไม่สงบในหัวเมืองประเทศราชภาคใต้ เป็นปัญหาสำคัญของการปกครองหัวเมืองมาช้านาน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้มีเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นในหัวเมืองมลายูหลายครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2332 โดยเจ้าเมืองปัตตานีได้ชักชวนพวกแขกโจรสลัดนอกพระราชอาณาเขตยกกองทัพขึ้นมาตีเมืองสงขลา แล้วแต่งคนคุมเครื่องราชบรรณาการและหนังสือไปชักชวนองเชียงสือพระเจ้าแผ่นดินญวนให้ยกกองทัพมาตีไทย องเชียงสือยังระลึกรังเกียดพระเดชพระคุณที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงชุบเลี้ยงในเวลาเสียบ้านเมือง จึงมิได้รับเครื่องราชบรรณาการของเจ้าเมืองปัตตานี ทั้งยังส่งหนังสือมาทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงทราบ¹ ส่วนเจ้าเมืองปัตตานียกกองทัพขึ้นมาตีเมืองสงขลา พระยาสงขลา (บุญฮุย) มีกำลังไม่พอด้านทานทัพแขก จึงถอยขึ้นมาอาศัยเมืองพัทลุง ครั้นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ยกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชลงไปตี กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลาจึงช่วยกันระดมตี กองทัพเมืองปัตตานีแตกจับได้เจ้าเมืองปัตตานีส่งเข้ามากรุงเทพฯ.

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1,

เหตุการณ์ที่เจ้าเมืองปัตตานีตีตกบฏในปี พ.ศ. 2332 นั้น ระบุในจดหมายเหตุ
รัชกาลที่ 3 ว่าเป็นปี พ.ศ. 2334¹ และกล่าวถึงเหตุการณ์กบฏเมืองศรีลังกาและเมือง
ยะหริ่งในปี พ.ศ. 2351 เนื่องจากพระยาศรีลังกา (แยณา) กับคาชุกบัลัน เจ้าเมือง
ยะหริ่ง ได้คบคิดก่อการกบฏโดยชักชวนแขกชาวเมืองตานน ซึ่งเป็นสลัดในทะเล ยกทัพ
เข้ามาตีเมืองสงขลา ซึ่งในครั้งนั้นเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นหัวเมืองที่สำคัญมากเมืองหนึ่งทาง
ภาคใต้ พระยาสงขลา (บุญฮุย) ได้เกณฑ์ชาวเมืองสงขลาขึ้นเป็นกองทัพต่อสู้กับแขกกบฏ
แต่เกณฑ์ได้น้อย จึงรับมีใบบอกเข้ามาขอกองทัพกรุงเทพฯ ออกไปช่วย ทางราชธานีจึง
โปรดให้เจ้าพระยาพลเทพ (บุญนาค บ้านแม่ลา) ผู้รักษากรุงเก่า เป็นแม่ทัพยกกองทัพ
กรุงเทพฯ ออกไปเกณฑ์ผู้คนทางหัวเมืองปักษ์ใต้ไปช่วยสงขลา ทำการปราบพวกแขกกบฏ
ศรีลังกาและยะหริ่งแตกหนีไป และตามตีไต่เมืองทั้งสองคืนด้วย² การปราบกบฏครั้งหลังนั้น
นครศรีธรรมราชไม่ได้ออกกองทัพไปช่วยพระยาสงขลา ทั้งนี้เพราะเจ้าเมืองทั้งสองเป็นอริกัน
ซึ่งนับว่าเป็นผลเสียที่ร้ายแรงมากประการหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการปราบกบฏทั้งสองครั้งสามารถกระทำสำเร็จ แต่
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตระหนักถึงจุดบกพร่อง
ในการปกครองเมืองปัตตานีในขณะนั้น นับแต่เมื่อครั้งที่โปรดให้กรมพระราชวังบวรมหา

¹หลักฐานที่ระบุในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375) เลขที่ 10
น่าเชื่อถือมากกว่า เพราะเป็นหนังสือราชการที่เขียนในเวลาใกล้เคียงกับเหตุการณ์มากกว่า
ส่วนพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์นั้น เป็น
หลักฐานที่เขียนในสมัยต่อมา

²ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375)
เลขที่ 10. และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราช
พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, หน้า 114.

สุริยสิงหนาท เสด็จยกทัพไปปราบพม่าที่ยกมาตีหัวเมืองทางแหลมมลายูเมื่อ พ.ศ. 2328 เมื่อเสร็จศึกจากพม่าแล้วจึงโปรดให้กรมพระราชวังบวรมหาสุริยสิงหนาท เสด็จยกทัพไปตีเมืองปัตตานี หลังจากตีได้แล้ว โปรดตั้งให้ชาวมลายูที่มีเชื้อสายเจ้าเมืองเก่าเป็นพระยาตานี อยู่รักษาย่านเมือง¹ แต่เหตุการณ์ต่อมาปรากฏว่าพระยาตานีผู้นี้เองกลับเป็นหัวตั้งหัวที่ไม่ยอมจงรักภักดีต่อไป โดยร่วมมือกับแขกสลัดยกทัพมาตีเมืองสงขลา ทำให้พระองค์ไม่ทรงวางพระทัยเจ้าเมืองที่เป็นชาวต่างชาติอีก โดยโปรดตั้งให้ปลัดเมืองจะนะชื่อขวัญชัย ซึ่งเป็นคนไทยคนแรกที่เป็นพระยาตานี² ปรากฏว่าพระบรมราโชบายดังกล่าวดำเนินไป เพราะตลอดระยะเวลาที่ครองเมืองปัตตานี บ้านเมืองตั้งอยู่ในความสงบ

นอกเหนือจากพระบรมราโชบายแก้ปัญหาความไม่สงบในหัวเมืองปัตตานีแล้ว พระองค์ได้ทรงพยายามที่จะใช้เมืองสงขลาเป็นศูนย์กลางในการควบคุมเมืองปัตตานี และสร้างความผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม โดยโปรดให้ยกคนไทยเลขสวยตีบุกเมืองสงขลา พัทลุง และจะนะ ไปเป็นกำลังอยู่ที่ปัตตานีพร้อมกับพระยาปัตตานี (ขวัญชัย) ถึง 500 ครว้เรือน³ กล่าวได้ว่าพระบรมราโชบายดังกล่าวยังเป็นปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสะดวกในการปกครองหัวเมืองภาคใต้ในสมัยต่อมา

พระบรมราโชบายที่มีส่วนสัมพันธ์กับการแก้ปัญหาหัวเมืองภาคใต้อีกประการหนึ่ง คือปัญหาการควบคุมเมืองปัตตานี ซึ่งแต่เดิมอยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาเมื่อเกิดกบฏปัตตานีในปี พ.ศ. 2334 พระยาสงขลา (บุญฮุย) ได้แสดงความสามารถในการปราบกบฏ จึงมีความดีความชอบได้รับมอบอำนาจในการควบคุมเมืองปัตตานี แทน กล่าวได้ว่าเป็นพระบรมราโชบายที่แก้ปัญหาได้ตรงเป้าหมาย ทั้งนี้เพราะการกำหนดเมืองนครศรีธรรมราชกำกับดูแลหัวเมืองมลายูทั้งหมด ย่อมไม่อาจปฏิบัติราชการได้ทันทั่วทั้ง

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ องค์การตำราครูสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3 (ภาค 3), หน้า 6.

อีกประการหนึ่ง เมืองปัตตานีและเมืองนครศรีธรรมราชก็อยู่ห่างไกลกันมาก หากมีการรวมพลกับหัวเมืองมลายูอื่น ๆ ย่อมเป็นการยากลำบากในการปราบปราม จึงโปรดให้เมืองปัตตานีอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเมืองสงขลา เพื่อการควบคุมดูแลจักรกระทำไ้ใกล้ชิดกว่าเดิม เพราะเมืองสงขลาอยู่ใกล้กับเมืองปัตตานีมากกว่าเมืองนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ทั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) กับพระยาสงขลา (บุญชูย) ซึ่งเคยมีความสนิทสนมชอบพอกันมาก่อน ได้มีเรื่องวิวาทเป็นอริกันด้วย¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชประสงค์จะแยกคูพิพาททั้งสอง โดยการปูนบำเหน็จความชอบแก่พระยาสงขลาที่ตีปัตตานีได้ ขณะเดียวกันโปรดให้ตัดทอนอำนาจของเมืองนครศรีธรรมราช แสดงถึงนโยบายการถ่วงดุลระหว่างหัวเมืองทั้งสองประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งการควบคุมเมืองปัตตานีก็สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย ดังนั้น เมืองสงขลาจึงมีหน้าที่ตรวจตราดูแลเมืองมลายูฝ่ายตะวันออก ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชให้ตรวจตราว่ากล่าวข้างฝ่ายตะวันตกอันคิดเนื่องกับเขตแดนอังกฤษ²

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352 - 2367)

ก่อนที่จะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงพระบรมราโชบายในการปกครองเมืองสงขลา ควรกล่าวถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักฐานการแบ่งแยกเมืองปัตตานีซึ่งอยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองสงขลา และได้ถูกแบ่งแยกออกเป็น 7 เมือง ได้แก่ ปัตตานี ยะลา ยะหริ่ง รามันห์ ระแงะ สายบุรี และหนองจิก กล่าวถึงตามพงศาวดารเมืองสงขลาของ

¹ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223. และพระยาวิเชียร (ชม), "พงศาวดารเมืองสงขลา," เจ้าพระยาศรีธรรมราชิเบศ, หน้า 365.

² องค์การคำครุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3 (ภาค 3) หน้า (10) และจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1194 เลขที่ 10.

พระยาวิเชียรคีรี (ชม) ระบุว่า เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อ พ.ศ. 2338¹ และตามข้อสันนิษฐานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรวงศ์ราชนาถภาพ ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ได้ระบุถึงการแบ่งแยกปัตตานีในรัชกาลเดียวกัน แต่เป็นปี พ.ศ. 2334²

จากหลักฐานที่ระบุจัดได้ว่าเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือ แต่เมื่อได้ศึกษาอย่างละเอียด จึงเป็นที่ประจักษ์ว่าการแบ่งเมืองปัตตานีควรเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมากกว่า ทั้งนี้ข้อที่น่าเชื่อถือนำมาหักล้างกับข้อมูลเดิมได้ กล่าวคือ

✓ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ซึ่งอธิบายเรื่องหัวเมืองมลายู ได้บันทึกเหตุการณ์ตอนหนึ่งว่า

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ราวในจุลศักราช 1172 ปีมะเมียโทศก เจ้าพระยาสงขลา (บุญชูย) ถึงอสัญกรรม พระยาตานี (ขวัญชัย) ก็ถึงแก่กรรม จึงทรงพระกรุณาโปรดให้หลวงวิเศษสุนทร (จง) เป็นพระยาวิเศษศักดิ์ศรีสุรสงครามภูวราชการเมืองสงขลา และนายพาย (น่อง) เป็นพระยาตานีต่อมา พระยาตานี (พาย) วรราชการเมืองตานี ไม่เรียบร้อยได้ เกิดโจรผู้ร้ายแลจลาจลขึ้นในบ้านเมืองชุกชุม จึงโปรดให้พระยาอภัยสงครามเป็นข้าหลวงพร้อมควยพระยาสงขลา (จง) ลงไปจัดแยกเมืองออกเป็น 7 เมืองในระหว่าง จ.ศ. 1172 จน 1179 จะเป็นปีใด ไม่ทราบแน่ . . .³

¹พระยาวิเชียรคีรี (ชม), "พงศาวดารเมืองสงขลา," เจ้าพระยาตรีภรรมมาธิเบศ, หน้า 367.

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรวงศ์ราชนาถภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, หน้า 114.

³ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375) เลขที่ 10

ตำนานของหัวเมืองปักขไคและมลายูประเทศ มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงการ
แบ่งเมืองตามนี้ ความว่า

✓ ภายหลังระบอบกัณฑ์พระยาตานีเป็นขบถ กองทัพหลวงยกออกไปจับระบอบกัณฑ์
เข้ามากรุงเทพฯ แล้วไปรคเกล้าฯ ให้คนไทยที่เมืองสงขลาชื่อ กงชา (เห็นจะ
เป็นจีน) ออกไปเป็นพระยาตานี ไต่บังคับบุรีเขตรแดนไปตามเค็มทุกตำบล ได้
ส่งต้นไม้ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการต่อมา จนพระยาตานีถึงแก่กรรม
พอลงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไปรคเกล้าฯ ให้พระยา
สงขลา (จง) ออกไปแบ่งเขตรแดนเมืองตานีออกเป็นเจ็ดเมือง . . .¹

จากคำให้การของโต๊ะหะยีสะดำ อายุ 81 ปี เล่าความที่หนึ่งพระยารามัญ
เมื่อ พ.ศ. 2426 . . . . . แม้ว่าคำให้การของโต๊ะหะยี
สะดำจะเป็นปากคำที่ให้เมื่อเจ้าตัวชราภาพมาก แต่ก็มีความสอดคล้องกับหลักฐานข้างต้น
ความว่า

✓ ครั้นอายุข้าพเจ้าได้ 13 ปี ข้าพระพุทธเจ้าจำความได้ ระบอบกัณฑ์ พระยา
ตานีเป็นกัณฑ์ ขบถ กองทัพหลวงยกออกมาจับระบอบกัณฑ์ เข้าไป ณ กรุงเทพฯ
คนไทยชื่อกงชาเค็มอยู่ที่เมืองสงขลาออกมาเป็นพระยาตานี ไต่บังคับบุรีเขตรแดน
มาทุกตำบล ไต่ส่งเครื่องราชบรรณาการทูลเกล้าฯ ถวายต่อมา พระยาตานี
กงชาดึงอุญจกรรม ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรง
พระกรุณาให้ชาหลวงพาราษฎร์สงขลาทั้งสองออกมา แยกเขตรแดนเมืองตานี
ออกเป็น 7 หัวเมือง²

พงศาวดารเมืองปัตตานี ได้ระบุว่า การแบ่งแยกเมืองปัตตานีในสมัยพระยาสงขลา
(เจียนจง) และพระยาปัตตานี (พ่าย)³ แม้จะมีได้ระบอบที่แน่นอน แต่ก็อาจสรุปได้ว่า

¹ หจข. ร.5 บ.16/23, พงศาวดารเมืองต่าง ๆ ของสยามประเทศ

² หจข. ร.5 บ.2.22ง/4, เรื่องเขตรแดนในระหว่างเมืองไทรบุรี รามัน
ที่คาบเกี่ยวกับเมืองเประ (จ.ศ. 1242 - 1245)

³ องค์การคำครุสภา, ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 (ภาค 3), หน้า 9.

เป็นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย¹ ทั้งนี้เพราะพระยาสงขลา (เถียนจง) ขึ้นดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสงขลาในปี พ.ศ. 2355²

พระบรมราชาไชยในการแบ่งแยกเมืองปัตตานีนั้น ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะ คัดทอนกำลังอำนาจของเมืองปัตตานี เนื่องจากสาเหตุ 2 ประการคือ ประการแรกเป็น สาเหตุดั้งเดิม กล่าวคือปัตตานีเป็นเมืองใหญ่มีกำลังเข้มแข็ง หากรวมกำลังก่อการไม่สงบ ขึ้นเมื่อใด ย่อมเป็นปัญหาหนักในการปราบปราม ลำพังเมืองสงขลาเมืองเดียวซึ่งทำ หน้าที่ควบคุมดูแลปัตตานีก็ยังไม่เพียงพอที่จะปราบได้ ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์เมื่อ ครั้งที่ยกมาตีสงขลาในปี พ.ศ. 2334 นั้น เจ้าเมืองกรมการสู้รบมิได้ก็พาครอบครัวชาว เมืองยกลงไปอยู่แขวงเมืองพัทลุง ฝ่ายพระยาศรีไกรลาศซึ่งออกไปเป็นพระยาพัทลุง ก็พลอยตื่นตกใจกลัวทัพแขกเข้าศึก ๆ ก็ยังมีได้ยกมาตีเมืองพัทลุง พากรรณการและครอบครัว อพยพหนีเข้าป่า³ แม้ว่าผลสุดท้ายกองทัพเมืองสงขลาและเมืองนครศรีธรรมราช จะช่วย กันตีทัพปัตตานีแตกไปได้ แต่ก็แสดงให้เห็นว่า เมืองปัตตานีมีกำลังมาก จึงมีความจำเป็น ต้องดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อขจัดอำนาจของเมืองปัตตานี ส่วนสาเหตุอีกประการ หนึ่ง เป็นสาเหตุปัจจุบันที่เล็งเห็นว่าเจ้าเมืองปัตตานีผู้มีอำนาจเพียงผู้เดียวก็มีอาจแก้ปัญหาค ฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองของตนได้ เนื่องจากเกิดปัญหาโจรผู้ร้ายและการจลาจล ขึ้นในบ้านเมือง พระยาปัตตานี (พ่าย) ไม่สามารถปราบได้ ได้มีใบบอกมายังสงขลา จึงโปรดให้พระยาอภัยสงครามเป็นข้าหลวงพร้อมด้วยพระยาสงขลา (จง) ลงไปจัดแยก เมืองออกเป็น 7 เมือง⁴ สืบเนื่องจากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้พระองค์ตระหนักถึงปัญหา ที่เกิดขึ้นและดำเนินการแก้ปัญหามีให้เกิดความวุ่นวายได้อีกต่อไป

¹ ทร. , ร.5 ม.49/11 พงศาวดารเมืองแขก

² Tej Bunnag, "The Provincial Administration of Siam . . ."

p. 25.

³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 1, หน้า 207.

⁴ หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375) เลขที่ 10

กล่าวได้ว่าพระบรมราชา บายคังกล่าวเป็นการแก้ปัญหาคือตรงเป้าหมาย ทั้งนี้ เพราะนับตั้งแต่ขึ้นมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หัวเมืองทั้ง 7 ไม่อาจเกิดความวุ่นวายได้อีกเพราะอ่อนกำลังลง สำหรับกรณีความวุ่นวายที่เกิดขึ้นเมื่อครั้ง กบฏไทรบุรี พ.ศ. 2373 นั้นถือว่าเนื่องจากการแทรกแซงจากภายนอกเป็นเหตุมากกว่า

พระบรมราชาบายอื่น ๆ โดยทั่วไปนั้น จะเห็นได้ว่ามิได้มีนโยบายที่แตกต่างไป จากเดิมมากนัก นับแต่นโยบายการเลือกตัวบุคคล แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ยังคงอยู่ จึงจะเห็นได้จากนโยบายการควบคุมหัวเมืองภาคใต้ที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนตลอดมา ทั้งเมืองศรีเมืองสฤต และละงู มีการเปลี่ยนแปลงให้อยู่ในความควบคุมทั้งจากกรุงเทพฯ บาง จากเมืองนครศรีธรรมราชบาง และจากเมืองสงขลาบาง ล้วนแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่กลับไปกลับมาโดยตลอด เมืองศรีเมืองสฤตนั้นแต่เดิมอยู่ในความควบคุมของเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2347 เมืองศรีเมืองสฤตอยู่ในความควบคุมของกรุงเทพฯ แทน ควยเหตุผลคือเป็นการแก้ปัญหาคือความเป็นอริกันระหว่างพระยาสิงห์กับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว แต่ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมืองศรีเมืองสฤตกลับมากอยู่ในความควบคุมของเมืองสงขลาแทน เพราะทรงเห็นว่าหลวงฤทธิสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองศรีเมืองสฤตผู้ขาดประสบการณ์ในการบริหารบ้านเมือง และเมืองศรีเมืองสฤตอยู่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ มาก จึงโปรดให้เมืองศรีเมืองสฤตอยู่ในความควบคุมของเมืองสงขลาในเวลาต่อมา¹ แม้จะไม่ได้ระบุปี พ.ศ. ว่าเป็นปีใด แต่ประมาณว่าเป็นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เพราะต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อเจ้าพระยาสงขลา (บุญสุย) ถึงแก่อสัญกรรม ได้โปรดให้เมืองศรีเมืองสฤตซึ่งเคยอยู่ในความควบคุมของเมืองสงขลากลับมาอยู่ใน

¹ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (พ.ศ. 2354) เลขที่ 2/6. ร่างตราถึงหลวงเทพเสนา เมืองนคร เรื่องยกเมืองศรีเมืองสฤตขึ้นเมืองนคร ยกเมืองสฤตขึ้นเมืองสงขลา และ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375) เลขที่ 10.

ความดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2354 ก็ปรากฏข้อความในร่างตรา
ถึงหลวงเทพเสนา เมืองนครศรีธรรมราช ความว่า

... บัดนี้หลวงภูตสงครามเห็นว่าราชการเมืองตรังก็ตายแล้ว ฝ่ายเจ้า
พญาสงขลาซึ่งเป็นใหญ่ไต่จากลาวก็ถึงแก่อสัญกรรม ครั้นจะให้เมืองตรัง
ขึ้นแก่เมืองสงขลาต่อไป ฝ่ายเมืองนครหาที่มีตั้งเป็นกำลังราชการฝ่ายตะวันตก
ไม่ . . . แลเมืองตรังภูรานั้นเป็นเมืองขึ้นแก่เมืองนครมาแต่ก่อน ไทยกเอา
เมืองตรังภูราก็กลับมาขึ้นแก่เมืองนครตามเดิม . . .¹

จะเห็นได้ว่า สารตราที่อ้างถึงเหตุผลในการยกเมืองตรังให้ขึ้นกับเมืองนคร
ศรีธรรมราชว่าต้องการให้เมืองนครศรีธรรมราชมีกำลังมั่นคงทางชายฝั่งตะวันตก แต่
พระบรมราชาโอบายที่นอกเหนือกว่านั้นคือ เมื่อสิ้นสมัยเจ้าพระยาสงขลา (บุญชูย) เมือง
สงขลาลดบทบาทความสำคัญลง ขณะเดียวกันทางเมืองนครศรีธรรมราชเริ่มมีบทบาทมากขึ้น
ด้วยเป็นระยะที่เจ้าพระยาณรงค์ศรีธรรมราช (น้อย) เป็นผู้ราชการเมืองที่มีอำนาจมาก
ที่สุดของหัวเมืองภาคใต้ในสมัยนั้น อีกประการหนึ่ง เมื่อพิจารณาจากสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์
เมืองตรังนั้นตั้งอยู่ทางชายฝั่งตะวันตก ทั้งเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลาต่าง
ก็เป็นเมืองทางชายฝั่งตะวันออก แต่การเดินทางจากเมืองนครศรีธรรมราชไปเมืองตรัง
เส้นทางคืคต่อถึงกันโดยตรงจากทุ่งสงกับบ้านลำตัง แต่จากเมืองสงขลา เส้นทางลำบาก
มากเพราะเต็มไปด้วยทิวเขาและป่า² ดังนั้นจึงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างเมืองนครศรี
ธรรมราชให้เป็นศูนย์กลางที่เข้มแข็งของหัวเมืองภาคใต้

¹ หอสมุดควนิชญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (พ.ศ. 2354)
เลขที่ 2/6. สารตราท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีฯ ให้มาแก่หลวงเทพเสนา.

² ราชบัณฑิตยสถาน, อักษรานุกรณภูมิศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 3,
หน้า 1357 - 1358.

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แม้ว่าความสำคัญของเมืองสงขลา จะลดลงจากเดิม แต่ก็ได้หมายความว่าเมืองสงขลาจะลดความสำคัญลงทั้งหมด ทั้งนี้อาจ เป็นเพราะการลดความสำคัญของเมืองไทรทากกระทำอย่างทันทีทันใด อาจก่อให้เกิดผลเสีย มากกว่าผลดี โดยเฉพาะกรณีเมืองสงขลาซึ่งเคยมีบทบาทในช่วงของเจ้าพระยาสงขลา (บุญอุย) ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาสงขลาถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2354¹ จึงโปรดแต่งตั้ง ให้พระวิเศษสุนทร (เถียนจ่อง) ผู้เป็นหลานเจ้าพระยาสงขลาดำรงตำแหน่งแทน เป็นพระ ยาวินเศษภักดิ์² เนื่องจากพระยาสงขลา (เถียนจ่อง) ยังใหม่ต่อราชการ จึงโปรดให้ เมืองตรังกลับไปอยู่ในความควบคุมของเมืองนครศรีธรรมราชแทน ขณะเดียวกันในปีเดียวกัน ก็มีการเปลี่ยนแปลงการควบคุมเมืองตรังนั้น ได้โปรดให้แยกเมืองสตูลและเมืองละงู จากเมืองไทรบุรีให้มาขึ้นกับเมืองสงขลา³

✓ เนื่องจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้มีปัญหาความไม่สงบ จากสงครามระหว่างไทยกับพม่าเกิดขึ้นบ่อยครั้ง พระองค์จึงตระหนักถึงปัญหาศึกพม่าที่มัก ยกทัพมาตีไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากศึกพม่าที่ยกมาตีกลางเมื่อ พ.ศ. 2352 ซึ่งเป็น ปีที่เสด็จขึ้นครองราชย์ ปรากฏว่าเมืองถลางซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านทางชายฝั่งตะวันตกถูก พม่าตีเสียหายมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน⁴ ทำให้ทรงเล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้อง

¹ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (พ.ศ. 2354) เลขที่ 2/11.

² หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (พ.ศ. 2354) เลขที่ 2/4, 2/11.

³ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375) เลขที่ 10.

⁴ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1171 (พ.ศ. 2352) เลขที่ 2.

สร้างเมืองหน้าด่านเพื่อรักษาชายฝั่งตะวันตกเป็นการเตรียมรับศึกพม่า ประกอบกับสถานการณ์ในหัวเมืองไทรบุรีไม่น่าไว้วางใจ ด้วยเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) มักเอาใจออกห่างไปเข้ากับพม่าบ้างและอังกฤษบ้าง¹ โดยเฉพาะอังกฤษเริ่มมีอิทธิพลและอำนาจมากขึ้นในแหลมมลายูตั้งแต่ พ.ศ. 2329 โดยบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้มาตั้งมั่นอยู่ที่เกาะปีนังซึ่งเช่าจากเจ้าพระยาไทรบุรีคนก่อนคือ อับดุลละ โมกุลัมชะ ต่อมาอังกฤษได้ขอเช่าดินแดนตรงข้ามเกาะปีนังที่เรียกว่า สมารังไพร หรือมณฑลเวลส์เลย์ (Province of Wellesley) เพื่อจะได้ควบคุมฝั่งทะเลทั้งสองด้าน อิทธิพลของอังกฤษที่มีมากขึ้นดังกล่าว ประกอบกับความสัมพันธ์ที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) มีต่อบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เกาะปีนังในต้นรัชกาลที่ 2² ยิ่งเพิ่มความไม่น่าไว้วางพระราชหฤทัยในสถานการณ์ทางภาคใต้ จึงทรงดำเนนนโยบายสร้างความมั่นคงให้กับหัวเมืองภาคใต้เพื่อเตรียมรับสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้น โดยทรงมอบหมายให้เมืองสำคัญ 3 เมืองทางภาคใต้ทำหน้าที่รักษาปากน้ำสำคัญ 3 สายทางภาคใต้ คือเมืองนครศรีธรรมราชรักษาเมืองตรังที่ปากน้ำตรัง เมืองสงขลารักษาปากน้ำสตูลและละงู ส่วนเมืองพัทลุงให้รักษาปากน้ำปะเหลียน³ จะเห็นได้ว่าทรงมีพระบรมราโชบายให้เมืองทั้งสามมีความรับผิดชอบร่วมกันในการรักษาบ้านเมือง แต่โอกาสและความสามารถของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) มีมากกว่าเจ้าเมืองสงขลาและเจ้าเมืองพัทลุงในช่วงสมัยเดียวกัน ประกอบกับความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นแรงสนับสนุน ทำให้เมืองนครศรีธรรมราชมีบทบาทมากขึ้น

¹ หองสมุ่ควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1172 (พ.ศ. 2353) เลขที่ 5.

² Nicholas Tarling, British Policy in the Malay Peninsula and Archipelago 1824-1871 (London : the Alden Press Limited, 1957), p. 9-13.

³ หองสมุ่ควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (พ.ศ. 2354) เลขที่ 2/2.

เนื่องจากเจ้าพระยาณรงค์ศรีธรรมราช (พจน์) ได้ถวายคุณหญิงใหญ่ใหญ่ซีก ท้าวราชการ
ในพระราชวังหลวงในรัชกาลที่ 1¹ และคุณหญิงใหญ่ใหญ่นี้เองคือพระชนนีสมเด็จพระบวร
ราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์² ซึ่งกำกับราชการฝ่ายกลาโหมในหัวเมืองภาคใต้คอยให้ความ
สนับสนุนเมืองนครศรีธรรมราชมากกว่าเมืองสงขลา ดังปรากฏข้อความในหนังสือนายสังข์
จางฆางมหาดเล็ก พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราบุรีราษี ความตอนหนึ่งว่า
". . . เมืองนครศรีอยู่ในละอองธุลีพระบาทกับกรมหมื่นศักดิ์พลเสพ ได้ช่วยว่ากล่าวอยู่
ดีกว่าฝ่ายสงขลาสักสิบส่วนอีก"³

สำหรับการควบคุมหัวเมืองประเทศราชภาคใต้ในรัชสมัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงไป
จากรัชกาลก่อนบ้าง ส่วนใหญ่ก็เปลี่ยนแปลงในลักษณะของการกำหนดนโยบายให้หัวเมือง
ใหญ่คุมหัวเมืองย่อย กล่าวคือนอกจากการกำหนดให้เมืองนครศรีธรรมราชควบคุมเมืองตรัง
ใน พ.ศ. 2354 ดังได้กล่าวมาแล้ว ได้เปลี่ยนแปลงการควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราช
กล่าวคือเปลี่ยนแปลงนโยบายจากที่เคยสนับสนุนเมืองสงขลาในรัชกาลก่อนมาเป็นการมอบ
หมายให้เมืองนครศรีธรรมราชแบ่งเบาความรับผิดชอบจากเมืองสงขลา ซึ่งแต่เดิมนั้น
สงขลารับผิดชอบเมืองปัตตานี ไทรบุรี และตรังกานู (เมืองตรังกานูในสมัยนี้ความหมาย
รวมถึงเมืองกลันตัน) ต่อมาไม่ปรากฏแน่ชัดว่าปีใด แต่ก่อนปี พ.ศ. 2354 เมืองกลันตัน
ทะเลาะวิวาทกับเมืองตรังกานูจึงโปรดให้แยกมาขึ้นตรงต่อเมืองนครศรีธรรมราช⁴ และ

¹หลวงอนุสรณ์สิทธิกรรม (บัว ณ นคร, "พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช,"
รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกเจ้าพระยา
บดินทรเดชาอนุจิต (แย้ม ณ นคร) (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2505, หน้า 72.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

³ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 (พ.ศ. 2355)
เลขที่ 4.

⁴ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (พ.ศ. 2354)
เลขที่ 2.

พ.ศ. 2355 พระยาไทรบุรีมีเรื่องขัดใจกับพระยาสงขลา จึงกราบทูลขอขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชแทน¹ เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงในหัวเมืองประเทศราชในรัชสมัย 5.2 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก² จึงกล่าวได้ว่าเป็นการเพิ่มความสำคัญแก่เมืองนครศรีธรรมราชแทนที่เมืองสงขลา โดยทำหน้าที่ควบคุมดูแลเมืองไทรบุรี กันตัน และเปรัก

การควบคุมหัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 2 นั้น จะเห็นได้จากการควบคุมเมืองปัตตานีที่สามารถแก้ปัญหาความไม่สงบได้ขยมนโยบายแบ่งแยกและปกครอง (Divide and Rule) ส่วนความไม่สงบในหัวเมืองมลายูนั้นเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ทั้งส่วนที่เกิดจากความแตกแยกของลูกหลานเจ้าผู้ครองเมืองเดิม เป็นสาเหตุประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือปัญหาการแทรกแซงจากอังกฤษ เพราะอังกฤษมีความต้องการที่จะใช้เมืองไทรบุรีเป็นรัฐกันชนป้องกันการขยายอำนาจของไทย และเพื่อให้อังกฤษมีโอกาสค้าขายกับรัฐมลายูต่าง ๆ ได้สะดวก²

กรณีความไม่สงบในเมืองไทรบุรี นับเป็นโอกาสที่ทำให้เมืองนครศรีธรรมราชได้เพิ่มบทบาทความสำคัญมากขึ้น ได้โปรดให้เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช (น้อย) เกรียมกำลังยกไปตีเมืองไทรซึ่งเป็นประเทศราชของไทยมาไว้เป็นส่วนหนึ่งของไทยในปี พ.ศ. 2364³ และอาจเป็นไปได้ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเห็นคล้อยตามพระบรมราชโองบายของรัชกาลก่อนในการแก้ปัญหาความไม่สงบในเมืองปัตตานี โดยการ

¹ หอสมุดควนิชญาณ, จดหมายเหตุไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223.

² Henry Burney, The Burney Papers Vol. V part I, Bangkok :
Printed by order of the Vajiranana National Library, 1971 p. 119.
and Richard O. Winstedt, A History of Malaya, (Marincan & Son
Singapore, 1962), p. 173.

³ Ibid, p. 118 และ หอสมุดควนิชญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2
ไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223. และ จ.ศ. 1184 (พ.ศ. 2365) เลขที่ 11.

แต่งตั้งเจ้าเมืองปัตตานีที่เป็นคนไทยเป็นผู้ว่าราชการ เช่น ปลัดจระนะ (ชาวยุซัย) ซึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายจีนมาจากเมืองสงขลา ดังนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้บุตรชายเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) 2 คน คือ พระภักดีบริรักษ์หรือพระยาบริรักษ์ภูธร (แสง) เป็นเจ้าเมืองไทรบุรี¹ และตั้งนายนุชเป็นปลัดเมือง² นับเป็นครั้งแรกที่เมืองไทรบุรีเริ่มมีข้าราชการไทยเข้าจัดการปกครอง แต่ปรากฏว่าพระบรมราชาไชยบาลถึงกาลวสันต์ไม่ได้ผล ทั้งนี้เพราะได้เกิดกบฏถึงสองครั้งในรัชกาลต่อมา

ถึงได้กล่าวมาแล้วว่า ในปี พ.ศ. 2354 ที่โปรดให้เมืองตรังขึ้นอยู่ในความควบคุมของเมืองนครศรีธรรมราช และในปีเดียวกันก็โปรดให้เมืองสตูล เมืองละงู ขึ้นอยู่ในความควบคุมของเมืองสงขลา³ ทั้งนี้เพื่อมิให้เป็นการลดอำนาจของเมืองสงขลา มากเกินไป แต่ปรากฏว่าในปีต่อมา การปฏิบัติราชการของพระยาสงขลา (จง) มีข้อบกพร่อง จึงปรากฏในปี พ.ศ. 2355 ทางราชธานีได้ส่งพระยาศรีสุริยพาหลงมาเกณฑ์ เลกที่เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง ปรากฏว่าเลกเมืองสงขลา สักได้น้อยกว่าเมืองนครศรีธรรมราช แต่ทางเมืองสงขลาโกรธแค้นเมืองนครศรีธรรมราช ว่าชักชวนคนสงขลาไป⁴ หลังจากนั้นอีก ในปี พ.ศ. 2363 เป็นสมัยของพระยาสงขลา (เซ่ง) ได้มีพระบรมราชาโองการให้พระยาสุพรรณสุนทร พระยาพิชัยสงคราม ออกไปชำระ

¹ ใ้รัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, สามเจ้าพระยา (พระนคร : โรงพิมพ์อาศรมอักษร, 2506), หน้า 52.

² องค์การคำคุณุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12 (ภาค 15) (พระนคร : องค์การคำคุณุสภา, 2507), หน้า 46.

³ หองสมุ่ควาธิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375) เลขที่ 10.

⁴ หองสมุ่ควาธิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 (พ.ศ. 2355) เลขที่ 4.

เลขหัวเมืองภาคใต้ ปรากฏว่าการสักเลขในครั้งนั้น ได้มีเหตุการณ์ที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่พอพระราชหฤทัยเมืองสงขลาหลายครั้ง ทั้งนี้เนื่องจากพระยาสงขลาไม่ยอมส่งผู้คนมาให้ข้าหลวงสักเลข ถึงปรากฏข้อความในจดหมายเหตุก่อนหนึ่งว่า

. . . แล้วจึงรับสั่งถามละของพระบาทว่าเป็นอย่างไรซึ่งพระยาสุรเสนา ออกไปชำระไทยแขกแต่สักคนหนึ่งก็ไม่ได้ ละของพระบาทหนึ่งเสียไม่กราบ หลงสิ่งใดพระโองการตรัสเคืองแกงญาสงขลา ว่าข้าหลวงออกไปอยู่แขกไทย ก็ไม่ชำระส่งให้แล้ว ว่าเป็นที่สันทุนจึกแจกรมการคนใดให้อยู่ชำระกับข้าหลวง ก็หาไม่ ๆ แล้วไม่เกรง เมื่อเจ้าของบ้านไม่เป็นใจถวายจะโคที่ไหน จะให้ข้าหลวงไปเที่ยวหาเอาแล้วจะกลับว่าข้าหลวงไปทำให้คนแตกคั้นหนีไปเสีย เป็นอย่างนี้ ถ้ามีราชการทัพศึกจะมีเสียราชการไปหรือ ที่จะให้เป็นเจ้าบ้าน เจ้าเมืองไปนั้นไหนจะให้ไปได้ เอาตัวเข้ามาไว้ ณ กรุงเสียใครเห็นก็ให้เลาแก่พระโองการตรัสเคืองแกงญาสงขลา เป็นอยู่เป็นมาก . . .¹

เหตุการณ์เมื่อปี พ.ศ. 2354 ที่โปรดให้เมืองสงขลาทำหน้าที่ควบคุมกำกับเมืองสตูลนั้น ปรากฏว่าในทางปฏิบัติแล้ว เมืองสงขลาต้องถูกลดความสำคัญลง ทั้งนี้เพราะพระยาอภัยนุราชซึ่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูลให้ความสนิทสนมกับเมืองนครศรีธรรมราช ถึงปรากฏข้อความในหนังสือนายสังข์จางวางมหาดเล็กสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราบุรีจรงค์ มายังเจ้าพระยามนครศรีธรรมราช ความตอนหนึ่งว่า

. . . จึงรับสั่งถามถึงพระยาอภัยนุราชว่ามาสำเภาญาสงขลาทำไม นายบุญปลอดกราบทูลว่าหาไม่ ละของขลุ่ยพระบาททราบทูลว่าเห็นจะออกกันอยู่แล้ว จึงมีรับสั่งถามว่า จะมาขางนครถา หมันมหาดเล็กเฝ้าอยู่ (ที่) นั้นควยก็รับสั่งว่าจะมาขางนคร จึงมีพระบันฑูรตรัสว่า มาขางนครก็มาเด็ก พระยานครทำกว้างขวางคืออยู่ ขางสงขลาทำเป็นลูกคาที่เคี้ยว . . .²

¹ห้องสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 (พ.ศ. 2363)
เลขที่ 8.

²ห้องสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 (พ.ศ. 2355)
เลขที่ 9.

แสดงว่าทรงตระหนักถึงสถานการณ์ความเป็นไปในหัวเมืองภาคใต้ในระยะนั้น
 เป็นอย่างดี แม้ว่าเมืองสงขลาซึ่งอยู่ในความควบคุมของ เมืองสงขลาแทนที่จะสนับสนุนฝ่าย
 เมืองสงขลา กลับให้ความสนิทสนมกับเมืองนครศรีธรรมราชแทน แต่พระองค์ก็ยังคงให้
 ความสนับสนุนโดยมิได้มีข้อโต้แย้งแต่อย่างใด ทั้งนี้หากพิจารณาถึงเหตุผลแล้วก็นับว่าสมควร
 ค้ำยเหตุผล เพราะเมืองสงขลา มีความผิดหลายครั้ง ในการสักระเลกและชำระเลก และ
 เคยขัดพระบรมราชโองการ ขณะเดียวกันเมืองนครศรีธรรมราชปฏิบัติราชการได้อย่างมี
 ประสิทธิภาพ "เมื่อครั้งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ออกมาค้ำยให้เมืองนคร เมืองพัทลุง
 เมืองสงขลาจัดแจงทำนา ณ ที่ตรงเป็นเสมียงกองทัพพระเตรียมผู้คนเรือรบไว้ให้พร้อมนั้น
 เมืองพัทลุง เมืองสงขลาหาไม่ มีมาแต่เมืองนคร ในครานั้นว่าซึ่งจะเกณฑ์ผู้คน . . ."¹
 อย่างไรก็ตามพระบรมราชโองการในการปกครองเมืองสงขลาทั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็มีข้อบกพร่องที่
 ควรพิจารณาประการหนึ่ง คือกรณีความผิดของพระยาสงขลา (เหยียง) ในสมัยรัชกาลที่ 2
อันเนื่องจากการปฏิบัติราชการปราบปรามโจรสลัดซึ่งมีข้อบกพร่อง และมีอาชญากรรม
ปลดออกจากราชการตำแหน่ง ต่อมาในรัชกาลที่ 2 เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) และ
กรมการเมืองต่างพากันละเลย ขาดความตั้งใจจริงในการแต่งเรือและคนออกลาดตระเวน
ตรวจตราโจรสลัดเช่นเดียวกัน แต่ผลจากการกระทำผิดครั้งนั้นได้รับโทษเพียงการภาคทัณฑ์²
 แสดงให้เห็นว่าพระบรมราชโองการในรัชกาลที่ 2 ให้ความสำคัญแก่เมืองนครศรีธรรมราช
 เพราะกรณีความผิดอย่างเดียวกันแต่เมืองนครศรีธรรมราชกลับได้รับโทษทัณฑ์เบากว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หอสมุดควีนสิริกิติ์, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1179 (พ.ศ. 2360)
 เลขที่ 3.

² หอสมุดควีนสิริกิติ์, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 (พ.ศ. 2363)
 เลขที่ 2.

พระบรมราชาบายที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชและ
 ลกบทบาทของเมืองสงขลา เห็นได้จากเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2356 พระยาสงขลา
 (จ๋อง) เริ่มประสบปัญหาในการควบคุมหัวเมืองปัตตานีซึ่งเป็นเมืองขึ้น จึงมีหนังสือรายงาน
 มายังกรุงเทพฯ ว่าแขกเมืองยี่หรีงกับเมืองสายบุรีมีเรื่องวิวาทรบพุ่งกัน พระยาสงขลา
 ส่งคนไปว่ากล่าวถึง 2 ครั้งก็ไม่สำเร็จ ทางราชธานีจึงให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช
 (น้อย) แต่งกรมการออกไปว่ากล่าวอีกครั้ง ดังปรากฏในท้องตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนา
 ถึงพระยาภักดีศรีธรรมโศกราช มีข้อความตอนหนึ่งดังนี้

... แขกเมืองยี่หรีง สายบุรีวิวาทกัน พระยาสุริยสมบัติ พระยาสงขลา
 ได้มีหนังสือแจ้งให้หลวงเทพเสนา หลวงสัสดี ขุนวิเศษพาที ออกไปว่ากล่าว
 ครั้งหนึ่งแล้ว พระยามนาราทหลวงนิยง (เมืองยี่หรีง) ก็ไม่ฟัง . . . พระยา
 สงขลาจึงให้หลวงศรีประจักษ์พาคนมีชื่อออกไปว่ากล่าวอีกยั้งหากกลับมาไม่ . . .
 ได้มีตราออกมาถึงพระยาสุรสงครามฉบับหนึ่ง ควบแจ้งอยู่แล้วให้พระยานครแต่ง
 กรมการที่มีสติปัญญาไปควบพระยาสุรสงครามจะไ้ช่วยว่ากล่าวทั้งสองฝ่าย
 อย่าให้เป็นอริวิวาทกันสืบไป . . .¹

จากเหตุการณ์ดังกล่าว ย่อมแสดงว่าทางราชธานีเริ่มให้ความสำคัญแก่เจ้าพระยา
 นครศรีธรรมราช (น้อย) มากขึ้น โดยการเปิดโอกาสให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช
 (น้อย) เข้าไปมีบทบาทเกี่ยวข้องกับกิจการภายในเมืองขึ้นของสงขลา

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367 - 2394)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นช่วงสมัยที่มีผู้วาระาชการ
 เมืองสงขลา 3 คน แต่ผู้ที่ดำรงตำแหน่งนานที่สุดคือเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เซ่ง) ขณะ
 เดียวกันทางเมืองนครศรีธรรมราชก็มีผู้วาระาชการเมือง 3 คนเช่นเดียวกัน และผู้ดำรง
 ตำแหน่งนานที่สุดคือเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ทั้งเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เซ่ง)

¹ห้องสมุดศิริญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 (พ.ศ. 2356)

และเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ต่างเป็นเจ้าเมืองมาตั้งแต่รัชกาลก่อนต่อเนื่องมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นเจ้าเมืองทั้งสองต่างมีส่วนร่วมในการปฏิบัติราชการให้แก่บ้านเมืองได้อย่างเต็มที่

เนื่องจากแต่เดิมเมืองสงขลาเคยอยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชมาก่อน ครั้นต่อมาเมื่อเมืองสงขลาเกิดภัยพิบัติสำคัญเพิ่มขึ้นในสมัยเจ้าพระยาสงขลา (บุญฮุย) ย่อมที่จะได้รับการต่อต้านจากเมืองนครศรีธรรมราช สังเกตได้จากนับแต่เมืองสงขลาเป็นอิสระพ้นจากการควบคุมของเมืองนครศรีธรรมราชโดยขึ้นกับกรุงเทพฯ แทนนั้น ต่างฝ่ายต่างก็เป็นอริและแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันมาตลอด จะเห็นได้จากการส่งบุตรหลานเข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ เพื่อช่วยสืบข่าวคราวอีกฝ่ายหนึ่ง และคอยรายงานให้ทราบแต่เมืองนครศรีธรรมราชอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบกว่า ทั้งนี้เนื่องจากความผูกพันทางเครือญาติที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 โดยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พจน์) ได้ถวายธิดา 2 คน คือ คุณหญิงใหญ่ถวายทำราชการในกรมพระราชวังหลวง ส่วนคุณหญิงเล็กถวายในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) นั้น ความสนิทสนมระหว่างราชธานีกับเมืองนครศรีธรรมราชยิ่งกระชับแน่นกว่าที่เคยเป็นมา เนื่องจากภรรยาของท่านคือ ท่านผู้หญิงอิน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนับถือและตรัสเรียกว่า พี่อิน² นอกจากนี้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ยังได้ถวายธิดาเข้ารับราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายคน³

¹ หลวงอนุสรสิทธิกรรม (บัว ณ นคร), "พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช," รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช หน้า 72.

² เรื่องเดียวกัน และ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 31 (ภาค 53) หน้า 15 - 16.

³ รายละเอียดศึกษาจากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 73 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมสว่างในรัชกาลที่ 5 (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพาณิชย์, 2485), หน้า 85.

จากความสัมพันธ์อันใกล้ชิดย่อมส่งผลกระทบต่อการรักษาอำนาจและอิทธิพลของเจ้าพระยา
นครศรีธรรมราช (น้อย) ให้คงอยู่ได้ตลอด หลักฐานข้อเท็จจริงในเรื่องนี้นั้น แม้แต่
หลักฐานจากเอกสาร เบอร์นี่ก็กล่าวถึงอิทธิพลของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)
ในราชสำนักซึ่งมีอยู่มาก ในกรณีที่บุตรชายคนโตของท่านเพิ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระยา
แห่งเมืองเมธีกาลอง (พัทลุง)¹ ท่านผู้นี้ก็คือเจ้าพระยาสิทธิธรรมนครน้อยใหญ่ ได้เป็น
พระเสน่หามนตรี ปลัดเมืองนครศรีธรรมราช แล้วเลื่อนเป็นพระยาพัทลุงนั่นเอง² สำหรับ
ทางเมืองสงขลาเองก็พยายามสร้างความสนิทสนมกับทางราชธานี แต่ปรากฏว่าเมืองนคร
ศรีธรรมราชประสบผลสำเร็จมากกว่า เนื่องจากจำนวนบุตรหลานที่ส่งเข้ามารับราชการ
ในราชธานีมีมากกว่าประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)
เองก็เป็นผู้ที่มีความสามารถจนเป็นที่ยอมรับจากทางราชธานีด้วย จากหลักฐานเท่าที่ปรากฏ
ทราบแต่เพียงว่าเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เซ่ง) ได้ถวายบุตรอันค้ำเนกกับท่านผู้หญิงแก้ว
ธาวเมืองพัทลุง 2 คน คือ ลูกจันทน์กับลูกอิน ได้ถวายเป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว³

นอกจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ส่งผลให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)
มีบทบาทอำนาจมากขึ้นแล้ว ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจก็เป็นแรงสนับสนุนให้ทางราชธานี
เห็นความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชอีกด้วย ดังปรากฏจากการที่เจ้าพระยานคร
ศรีธรรมราช (น้อย) ช่วยทำการค้าได้กำไรมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าช้างและ
คิง္ก สมเด็จพระราชวังบรมมหาเสนาบดีฯ ได้ตรัสชมเจ้าพระยานครศรีธรรมราช
(น้อย) มีความปรากฏตอนหนึ่งว่า " . . . พระยานครทำการกว้างขวางชักเอากำปั่น

¹ กรมศิลปากร, เอกสารของเฮนรี เบอร์นี่ เล่ม 2 แปลโดย ศาวิตรี
สุวรรณเสถียร (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2516), หน้า 29 - 30.

² ธีรวิฑูลี สุทธิสงคราม, สามเจ้าพระยา, หน้า 52.

³ องค์การการค้าสุภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3 (ภาค 3) หน้า 81.

เข้ามาจับจ้างได้ถึง 2 - 3 ลำ แล้วเมืองแขกทั้งปวงก็ชอบพอนับถือกันเป็นผู้นใหญ่ได้
พระยาสงขลาทำราชการคืบแคบ หากว่างขวางเหมือนเมืองนครไ้ม . . ."¹

ความเป็นอริและแข่งขันซึ่งกันและกันระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับเมือง
สงขลาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 นั้น แม้ว่าจะเกิดผลดีในด้านการประโยชน์ทางเศรษฐกิจซึ่ง
แต่ละเมืองต่างส่งไปยังราชธานีแล้ว และเกิดผลดีในด้านการเมืองการปกครองกล่าวคือ
เป็นนโยบายการถ่วงดุลย์มิให้เมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจมากเกินไป โดยสนับสนุน
เมืองสงขลาแทน ทั้งนี้เพื่อจะได้ไม่เป็นภัยแก่ทางราชธานี แต่ในขณะเดียวกัน ผลเสีย
ที่เกิดขึ้นจากความเป็นอริกันระหว่างเมืองทั้งสอง นั่นคือก่อให้เกิดปัญหาความไม่สงบใน
หัวเมืองภาคใต้ เกิดคร่อนถึงทางราชธานีต้องส่งกำลังมาปราบปราม เนื่องจากเจ้า
เมืองทั้งสองมิได้ร่วมมือกันแก้ปัญหาให้ลุล่วงได้

การปกครองหัวเมืองภาคใต้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
มีเหตุการณ์หลาย ๆ บัญญัติที่เป็นผลให้ทรงดำเนินพระบรมราโชบายเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม
นับเป็นจุดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญช่วงหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หากพิจารณาถึง
สาเหตุปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่มีมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 และ รัชกาลที่ 2
แล้ว แต่ที่กล่าวว่าพระบรมราโชบายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็น
จุดเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นเพราะสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้ทวีความรุนแรงในรัชสมัยนี้ จนเป็น
ผลให้ทรงดำเนินนโยบายที่แปรเปลี่ยนไป กล่าวคือ

เหตุการณ์แรกคือความไม่สงบในหัวเมืองมลายู โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือปัญหา
เมืองไทรบุรีได้มีการก่อกบฏถึงสองครั้งคือปี พ.ศ. 2373 และปี พ.ศ. 2381 หัวเมือง
ประกอบด้วยประชาชนที่มีความแตกต่างจากราชธานีทั้งทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา
วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ นับเป็นภาระหนักของทางราชธานีในการปกครองหัวเมือง

¹ห้องสมุดควริญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1176 (พ.ศ. 2357)

เหล่านี้ให้ได้รับความสงบสุข ดังนั้นปัญหาความไม่สงบทั่วเมืองมลายูย่อมเป็นอันตรายต่อเอกภาพและความมั่นคงในราชอาณาจักร

เหตุการณ์ที่เป็นสาเหตุปัจจัยอีกประการหนึ่งคือ ปัญหาความแตกแยกระหว่างเมืองสงขลาและเมืองนครศรีธรรมราช นับเป็นอุปสรรคในการดำเนินนโยบายการปกครองหัวเมืองประเทศราชทางภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดปัญหาความไม่สงบในหัวเมืองมลายู แทนที่กำลังของเมืองทั้งสองจะร่วมมือกันปราบปราม กลายเป็นการแตกแยกขาดความสามัคคี ดังนั้นการขาดกำลังที่เข้มแข็งในการแก้ไขสถานการณ์ที่เกิดขึ้นให้ยุติลงได้ ในที่สุดต้องเป็นภาระของทางราชธานีส่งกำลังมาปราบปราม เหตุการณ์จึงสงบเรียบร้อยได้

สำหรับเหตุการณ์ที่เป็นสาเหตุปัจจัยประการสุดท้ายคือ ปฏิกริยาอันสืบเนื่องจากความขัดแย้งระหว่างไทยกับอังกฤษ เกี่ยวกับดินแดนในแหลมมลายู โดยเฉพาะปัญหาเมืองไทรบุรี ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กรณีความขัดแย้งระหว่างไทยกับอังกฤษ มีสาเหตุมาจากการเริ่มแสดงอิทธิพลคุกคามดินแดนในแหลมมลายูมากขึ้น จัดเป็นปัญหาเฉพาะหน้าที่เพิ่งเกิดขึ้นในรัชกาลนี้ ซึ่งจะไต่ถ่วงถึงรายละเอียดเกี่ยวกับสถานการณ์ทั้งหมดเป็นประเด็น ๆ โดยละเอียดต่อไป

ปัญหาความไม่สงบในหัวเมืองมลายู

ความไม่สงบในหัวเมืองมลายูเป็นปัญหาเรื้อรังมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา บรรดาหัวเมืองเหล่านี้มักก่อการกบฏไม่ยอมขึ้นตรงต่อราชธานีอยู่เสมอ แม้แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ปัญหาความไม่สงบในหัวเมืองมลายูก็ยังคงอยู่ ไต่แกกบฏเมืองปัตตานีในปี พ.ศ. 2334 เป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงกำหนดให้เมืองสงขลาทำหน้าที่ควบคุมเมืองปัตตานีแทนเมืองนครศรีธรรมราช เพราะปัตตานีอยู่ใกล้เมืองสงขลา ย่อมสะดวกในการควบคุมมากกว่า และต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดให้แบ่งเมืองปัตตานีออกเป็น 7 เมือง เพื่อเป็นการตัดทอน

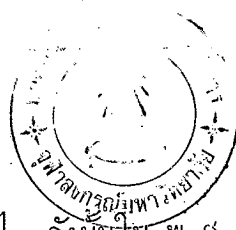

หัวหน้าเกรงอำนาจของเจ้าเมืองใด ๆ ในหัวเมืองภาคใต้ เมื่อเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทไม่อาจตกลงกันได้ จึงโปรดให้พระยาอภัยนุราชคงอยู่ที่เดิมและให้สิทธิจับเก็บอากรรังนกฝ่ายทะเลตะวันตกตั้งแต่นั้น พ.ศ. 2357¹ เป็นการตอบแทน นับเป็นพระบรมราโชบายที่ทรงเอาใจและให้ความสำคัญต่อหัวเมืองแขกมิใช่น้อย ทั้งนี้เพราะผลประโยชน์จากอากรรังนกเป็นรายได้ที่สูงมาก นับแต่นั้นพระยาอภัยนุราชก็ได้ให้ความสนิทสนมใกล้ชิดกับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) มากขึ้น ทั้งนี้เพราะเมืองสตูลอยู่ใกล้ชิดกับเมืองตรังซึ่งขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช แต่ผลที่ตามมาคือทำให้เจ้าพระยาไทรบุรีไม่พอใจเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เนื่องจากความสนิทสนมที่พระยาอภัยนุราชมีต่อเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ย่อมส่งผลให้เมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจมากขึ้นนั่นเอง

ในปี พ.ศ. 2354 หลังจากสิ้นบุญเจ้าพระยาสงขลา (บุญฮุย) ใหม่ ๆ นั้นปรากฏว่าหัวเมืองภาคใต้ในระยะนั้นยังไม่มีเจ้าเมืองที่สามารถเข้มแข็งพอที่จะกำกับเมืองไทรบุรีได้ดีเท่าเจ้าพระยาสงขลา (บุญฮุย) ประกอบกับทางราชธานีทราบข่าวที่เจ้าพระยาไทรบุรีมีการติดต่อกับอังกฤษที่เกาะปีนังอยู่เสมอ และเมื่อเจ้าพระยาไทรบุรีตีไค้เมืองเปอร์เซียทำให้ไม่ไว้วางใจเมืองไทรบุรีมากขึ้น ประกอบกับในปี พ.ศ. 2363 ทนกู่มอนน้อยชายเจ้าพระยาไทรบุรีเข้ามาฟ้องยังเมืองนครศรีธรรมราชว่า เจ้าพระยาไทรบุรีเอาใจออกห่างไปเข้ากับพม่า และใน พ.ศ. 2364 พระยาถลางยึดพระราชสาส์นจากพม่าในเรือสินค้า เขียนทำนองชักชวนเจ้าพระยาไทรบุรีให้ยกกองทัพขึ้นมาตีไทยพร้อมกับที่พม่าจะยกลงไปตี² นอกจากนี้เมื่อไทยทราบข่าวว่าพม่าจะยกกองทัพมาตีไทย โปรดให้มีท้องตราให้เจ้าพระยาไทรบุรีจัดเตรียมเสบียงอาหาร อาวุธไว้เพื่อต่อต้านพม่า แต่เจ้าพระยา

¹ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1176 (พ.ศ. 2357) เลขที่ 14.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 141.

ไทรบุรีไม่ปฏิบัติตาม กลับหนีไปอยู่ที่มะละปะ¹ ทั้งนี้ใน พ.ศ. 2364 จึงโปรดให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ยกกองทัพไปตีเมืองไทรบุรี

หลังจากได้เมืองไทรบุรีแล้ว เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้กวาดต้อนครอบครัววนชกเมืองไทรบุรีเข้าไปไว้ในกรุงเทพฯ และนครศรีธรรมราช เพื่อเป็นการตัดทอนกำลังเมืองไทรบุรีลง และให้บุตรชาย 2 คน คือ พระภักดีบริรักษ์หรือพระยาบริรักษ์ภูธร (แสง) เป็นเจ้าเมืองไทรบุรี² และตั้งนายนุชเป็นปลัดเมือง³ เมืองไทรบุรีจึงปกครองโดยข้าราชการไทยเป็นครั้งแรก แต่ปรากฏว่านโยบายการแต่งตั้งคนไทยปกครองเมืองแฉกนั้น ก่อให้เกิดปัญหาความไม่สงบในระยะต่อมาถึง 2 ครั้ง คือ พ.ศ. 2373 และ พ.ศ. 2381 เป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายการปกครอง

กบฏไทรบุรีครั้งแรก พ.ศ. 2373

เนื่องจากเจ้าพระยาไทรบุรีคนเก่า (ปะแงรัน) ไม่พอใจที่ถูกอังกฤษบีบบังคับให้ไปอยู่มะละกาคามที่อังกฤษสัญญากับไทยในข้อ 13 ของสนธิสัญญาเบอร์นี⁴ จึงหนีออกจากเกาะปีนังไปอยู่ที่มณฑลเวลส์เลย์ (Province Wellesley) ใน พ.ศ. 2373 ใ้สนับสนุนกบฏก๊กจีนผู้เป็นหลานชาย และเที่ยวเกลี้ยกล่อมบรรดาแขกไทรบุรีประมาณ 3,000 คน

¹ ห่องสมุทวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1184 (พ.ศ. 2365) เลขที่ 11.

² ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, สามเจ้าพระยา, หน้า 52.

³ องค์การคำครุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12 (ภาค 15), หน้า 46.

⁴ Henry Burney, The Burney Papers, Vol. I, Part III, p. 381.

เข้าตีเมืองไทรบุรี¹ พวกกบฏสามารถยึดเมืองได้ พระยาไทรบุรี (แสง) สู้ไม่ได้ต้องถอยขึ้นไปอยู่ที่พัทลุง เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ต้องขอกำลังจากกรุงเทพฯ และเตรียมยกกำลังไปที่เมืองไทรบุรีคืน เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เกรงว่าการจะเกณฑ์กำลังเมืองสงขลาไปช่วยปราบกบฏนั้น พระยาสงขลา (เซ่ง) อาจไม่ให้ความร่วมมือ เนื่องจากเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลาเป็นอริกันมานาน เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจึงให้พระสุรินทรชาหลวงฝ่ายกรมพระราชวังบวรฯ ซึ่งอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชขณะนั้นลงไปเกณฑ์พวกแขกปัตตานีทั้ง 7 หัวเมือง พวกแขกทุกหัวเมืองยกเว้นเจ้าเมืองยะหริ่งที่เป็นคนไทยพากันขัดขืนก่อนการยกขึ้น การที่พวกแขกเจ็ดหัวเมืองถือโอกาสก่อการกบฏนั้นอาจเป็นเพราะเห็นพวกแขกเมืองไทรบุรีก่อการได้สำเร็จ พระยาสงขลา (เซ่ง) มีใบบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ กล่าวโทษว่า เหตุเกิดจากพระสุรินทรไปกะเกณฑ์เอาเงินทองทรัพย์สินจากพวกแขก

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้กองทัพกรุงเทพฯ ยกไปปราบ โดยมีเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เป็นแม่ทัพเรือยกไป² แต่ปรากฏว่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ปราบกบฏได้เสียก่อน โดยมีองคภูษได้เข้าช่วยเหลือส่งเรือรบมาปิดล้อมบริเวณปากน้ำเมืองไทรบุรี³ เพื่อป้องกันมิให้พรรคพวกเจ้าพระยาไทรได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นได้ กองทัพกรุงเทพฯ จึงได้ช่วยปราบกบฏเจ็ดหัวเมือง แต่เนื่องจากพวกเมืองกลันตัน ครังกันยกขึ้นมาช่วยพวกกบฏ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) จึงต้องมีใบบอกขอกำลังจากกรุงเทพฯ เพิ่ม เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) นั้น

¹L.A. Mills, British Malay 1824-1867 (Hong Kong : Cathay Press, 1966), p. 164.

²กรมศิลปากร, พงศาวดารเมืองพัทลุง พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉานนิกิจศพ นายระพี (สาอังก์) จันทโรจนวงศ์, หน้า 32.

³Ibid, p. 164.

เมื่อจัดการปกครองภายในเมืองไทรบุรีเรียบร้อยแล้ว ได้มอบหมายให้พระยาไทรบุรี (แสง) และพระเสนาอนุชิต (นุช) ปลัดเมืองไทรบุรีออกไปรักษาเมืองตามเดิม¹ หลังจากนั้นจึงนำกำลังไปสมทบกับทัพจากกรุงเทพฯ ระลอกสองทำการปราบปรามกบฏเจ็ดหัวเมืองจนสิ้นสุดลง

แม้ว่ากบฏไทรบุรีจะสามารถปราบได้สำเร็จ แต่มีข้อสังเกตที่ควรพิจารณาคือ กบฏไทรบุรีเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะลุกลามถึงดินแดนหัวเมืองแขกอื่น ๆ ด้วย เช่น เมืองปัตตานี เมืองกลันตัน และตรังกานู ก็ได้รวมก่อการด้วย ทั้งนี้เป็นผลเนื่องจากความเป็นอริกันระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลา เพราะหากทั้งสองเมืองร่วมมือกันปราบกบฏไทรบุรีตั้งแต่ต้น เหตุการณ์คงไม่ลุกลามมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

กบฏไทรบุรีครั้งที่สอง พ.ศ. 2381

หลังจากเหตุการณ์ในเมืองไทรบุรีสิ้นสุดลง เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้ถูกอังกฤษบังคับให้ไปอยู่ที่มะละกาอีกครั้งหนึ่ง แต่เจ้าพระยาไทรบุรีได้หลบหนีไปอยู่ที่บรูแอส (Bruas) ในเมืองเปรัก ทอมารัฐบาลอังกฤษได้ใช้กำลังบังคับให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับไปอยู่ที่มะละกาอีกใน พ.ศ. 2380² อย่างไรก็ตามเจ้าพระยาไทรบุรีก็ยังพยายามก่อความไม่สงบอีก โดยการสนับสนุนหลานชายคือ ตนกุมมะหะหมัดสะอัด ตนกูอับดุลละซึ่งหลบหนีไปเป็นโจรสลัดแถบชายทะเลตะวันตก ได้คบคิดกับหัวนมาลี หัวหน้าโจรสลัดที่เกาะยาว แขวงเมืองภูเก็ต ชักชวนพวกแขกยกกำลังเข้าตีเมืองไทรบุรี โดยถือโอกาสเข้าก่อการในขณะที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) และเจ้าเมืองสำคัญในหัวเมืองภาคใต้ต้องเข้ากรุงเทพฯ เพื่อช่วยงานพระเมรุสมเด็จพระศรีสุลาไลย สมเด็จพระราชชนนีพันปีหลวงเมื่อปี พ.ศ. 2381

¹Nicholas Tarling, British Policy in the Malay Peninsular . . .
p. 39.

²Henry Burney, The Burney Papers, Vol. III, Part I, p. 248-249.

พวกกบฏยกกำลังเข้าตีเมืองไทรบุรีได้ พระยาไทรบุรี (แสง) และข้าราชการไทยต้องหนีขึ้นมาอยู่เมืองพัทลุงอีกครั้งหนึ่ง การตีเมืองไทรบุรีนั้นได้รับความร่วมมือจากชาวเมืองไทรบุรีเป็นอย่างดียิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากชาวเมืองเหล่านี้ยังคงจงรักภักดีต่อเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) อยู่มาก เพราะเป็นผู้สืบเชื้อสายจากสุลต่านเมืองนี้ และมีสิทธิชอบธรรมในการเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีอีกด้วย

นอกเหนือจากการตีเมืองไทรบุรีแล้ว พวกกบฏยังตีไค้เมืองตรัง ต่อจากนั้นก็ยกกำลังเข้าตีเมืองจะนะและเมืองเทพาในหัวเมืองสงขลา ทั้งยังส่งคนเข้าเกลี้ยกล่อมบริเวณเจ็ดหัวเมืองใ้ยกการกำเริบเช่นครั้งก่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ผู้ว่าการหัวเมืองภาคใต้รีบกลับออกไปรักษามันเมือง ทั้งยังโปรดให้ยกกองทัพใหญ่จากกรุงเทพฯ โดยมีพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) เป็นแม่ทัพ ส่วนเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) รีบเดินทางจากกรุงเทพฯ ไประดมพลเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง และเมืองตรังไค้ประมาณ 4,000 คน¹ ให้พระยาไทรบุรี (แสง) พระวิสิศสรไกร และพระณรงค์สถิคุ้มไปตีเมืองไทรบุรี² สำหรับบทบาทของอังกฤษในการปราบกบฏครั้งนี้ นายบอฮัม (Bonham) ผู้ว่าการสิงคโปร์ขณะนั้นไค้ส่งเรือรบ 4 ลำมาลาดตระเวนมิให้พวกกบฏไค้ได้รับความช่วยเหลือจากกำลังภายนอกเมืองไทรบุรี³ แต่มิไค้นำเรือรบมาปิดปากน้ำเมืองไทรบุรีเหมือนครั้งแรก แต่กองทัพไทยก็สามรถตีเมืองไทรบุรีไค้ได้ในปลาย พ.ศ. 2381⁴

¹ห้องสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381)
เลขที่ 21.

²หลวงอุคมสมบัติ, จดหมายเหตุอุคมสมบัติ, หน้า 128.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

⁴เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 3 เล่ม 2 (พระนคร : องค์การค้ำครุสภา, 2504), หน้า 4.

ผลจากกำรปราบกบฏไทรบุรี

กบฏไทรบุรีทั้งสองครั้งที่เกิดขึ้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะวางนโยบายการปกครองหัวเมืองภาคใต้ให้แยกปกครองกันเอง ทั้งนี้เนื่องจากกบฏทั้งสองครั้งต่างได้รับความร่วมมือจากชาวเมืองไทรบุรีเป็นอย่างดี การแต่งตั้งเจ้าเมืองซึ่งเป็นคนไทยปกครองเมืองแขกย่อมเกิดปัญหาในการปกครองมากกว่า ดังปรากฏในจดหมายเหตุขอความตอนหนึ่งว่า

... ไทรรักษาเมืองไทรอยู่กับแขกอุปมาเหมือนหนึ่งน้ำกับน้ำมันไม่ระคนเข้ากันได้ อ้ายแขกจะคิดการประการใด แรกก็คกความขึ้นไทยก็ไม่รู้ ต่อเหตุการณ์เกิดใหญ่แล้วจึงไทรตัว เสียที่เสียเมืองไทรสองครั้งแล้วก็เพราะดังนี้ ความอันนี้ก็ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมดำรัสสั่งพระยาศรีพิพิธแต่แรก กราบถวายบังคมลาออกมาแจ้งอยู่แล้ว ว่าให้ถือคานกับเจ้าพญาครหา แยกเป็นเจ้าเมืองรักษาเมืองไทรสืบไป จะเอาพญาสายธาแยกในแก้วหัวเมืองแขกเมืองไทรผู้ใดจะสมัคร เห็นผู้ใดจะรักษาเมืองไทรได้ ก็ให้จัดแจงตั้งให้เป็นเจ้าเมือง . . .¹

ข้อสนับสนุนในพระบรมราชโองบายที่จะมีการแต่งตั้งแยกเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีนั้น ยังมีปรากฏในท้องตรากระทรวงกลาโหมถึงเจ้าพระยาบวรราช พระยาศรีพิพิธ ดังนี้

ควยทรงพระราชดำริโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม . . . ในท้องตราให้จัดหาแยกเป็นเจ้าเมืองนั้น ควยทรงเห็นว่าพญาไทรลงไปรักษาเมืองไทรอยู่สองครั้งแล้วรักษาไว้ไม่ได้ จะหาไทยผู้ใดให้ดีกว่าพญาไทรให้ลงไปรักษาเมืองอีกก็ยังไม่เห็นว่าผู้ใดจัดดีกว่าพญาไทร ควยไม่รู้จักทำนองแขกกับไทยไม่เหมือนกัน พญาไทรพญาแสนนุชิตบังคับแขกไซ้สอยมาแตกอนรุจักทำนองแขกไม่มีผู้ใดแล้วก็จะต้องให้พญาไทรอยู่รักษาสืบต่อไป แต่พญาไทรอยู่รักษา

¹ ท้องสมุควาธิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382)

บ้านเมืองมาแต่ก่อนนั้น อยู่ใต้วัยอำนาจเจ้าพญานครทั้งกลัวทั้ง เชื่อ เป็นที่
ไว้ใจ . . . พระราชดำริถวายเทหลายครั้งแล้ว ซึ่งจะให้ไทยลงไปรักษา
เมืองไทรสืบไปอีกนั้นเห็นไม่ดีเลย ให้เจ้าพญายมราชพญาศรีพิพัฒน์จัดหา
แขกคนในเมืองไทยที่มีสติปัญญา มีชาติสกุลที่เขกนับถืออยู่บาง เอาจมาตั้ง เป็นที่
เจ้าเมืองขึ้นไว้ . . .¹

หากพิจารณาถึงพระบรมราโชบายในการกำหนดให้คนไทยปกครองแขกนั้น มีมา
ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ได้ทรงแต่งตั้งพระจนะ (ขวัญชัย) ไปเป็นพระยาตานี ซึ่งปรากฏ
ว่าเป็นพระบรมราโชบายที่ไค้ผล เพราะสามารถแก้ปัญหาความไม่สงบในเมืองปัตตานี
และจากกบฏไทรบุรีครั้งแรกปรากฏว่าแขกเจ็ดหัวเมือง เข้าร่วมกับพวกกบฏยกเว้นเมือง
ยะหริ่งซึ่งมี เจ้าเมืองเป็นคนไทยที่ไม่ได้ เข้ากับพวกกบฏ แต่กรณีเมือง ไทรบุรีนั้น ไร้ผล
ทั้งนี้เพราะเมื่อเปรียบเทียบถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวเมืองปัตตานีกับชาวเมืองไทรบุรี
จะเห็นได้ว่าเมืองปัตตานีมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับไทย ทั้งยังเป็นดินแดนที่อยู่ใกล้กับ
ราชธานีมากกว่าอีกด้วย เพราะฉะนั้นปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจึงมีน้อยกว่า แต่กรณีเมือง
ไทรบุรีนั้นนอกจากความสนิทสนมที่มีน้อยกว่าแล้ว อดีตเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน)
ก็ยังเป็นผู้ที่ชาวเมืองมีความจงรักภักดีและอยากให้กลับมาครองเมืองไทรบุรีต่อไปอีกด้วย
ลำพังเมืองไทรบุรีเมืองเดียวก่อการกบฏย่อมไม่ เกินกำลังความสามารถของเจ้าพระยา
นครศรีธรรมราช (น้อย) ที่จะดำเนินการปราบปราม แต่ทุกครั้งที่เกิดกบฏมักได้รับ
ความร่วมมือสนับสนุนจากหัวเมืองแขกที่อยู่ใกล้เคียง ทั้งเมืองกลันตัน ตรังกานู และ
หัวเมืองทั้งเจ็ด จึงเป็นภาระหนักในการดำเนินการปราบปรามให้ราบคาบ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเห็นชอบกับนโยบาย
แบ่งแยกและปกครองที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรง ใช้นับเมืองปัตตานีโดย
การแยกเป็นเจ็ดหัวเมือง ดังนั้น พระองค์จึง โปรดให้แบ่งแยกเมืองไทรบุรีเพื่อมิให้มีกำลัง

¹ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382)
เลขที่ 209.

เข้มแข็งขึ้นอีกโดยโปรดให้แบ่งเมืองไทรบุรีออกเป็น 3 เมือง คือ เมืองสตูล เมืองปิลิต และเมืองไทรบุรี พระบรมราชาโอบายกั้กล่าวนี้มีส่วนสัมพันธ์กับเมืองสงขลาและเมืองนครศรีธรรมราช โดยกำหนดให้ทั้งสองเมืองทำหน้าที่ควบคุมรับผิดชอบ กล่าวคือโปรดให้คนกูเควาเป็นเจ้าเมืองสตูลขึ้นต่อเมืองสงขลา รายนางเป็นเจ้าเมืองปิลิตขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนเมืองไทรบุรีมีพระยาไทรบุรี (แสง) คนเดิมปกครองโดยขึ้นต่อเมืองนครศรีธรรมราชเช่นเดียวกัน¹

หลังจากที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อพิจารณาจากนโยบายของราชธานี จะเห็นได้ว่ามีนโยบายที่ผ่อนปรนต่อเมืองไทรบุรี ขณะเดียวกันหากพิจารณาถึงปฏิกริยาจากเมืองไทรบุรีเองแล้ว พระยาไทรบุรีมีความจงรักภักดีต่อทางกรุงเทพฯ มากขึ้น และมีความสนิทสนมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเมืองสงขลา ความปรากฏในจดหมายเหตุดังนี้

. . . ค้วยโปรดให้พระปลัดออกไปแจ้งราชการกับว่าโปรดคิดเมตตาข้าพเจ้าจะให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเมืองสงขลา ข้าพเจ้าไทรบุรีเกล้าฯ ผมตามโปรดไปทุกประการแล้วพระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ และทุกวันนี้เจ้าพญากรมถึงแก่อนิจกรรมเสียแล้ว ข้าพเจ้าตั้งใจทำการฉลองพระเดชพระคุณหมายจะเอาขารมีไต่เตาเป็นที่พึ่งสืบไป . . .²

พระองค์จึงโปรดให้คนกูอานุม คนกูอาสัญซึ่งมีเชื้อสายเจ้าพระยาไทรบุรีเป็นเจ้าเมืองและผู้ช่วยราชการเมืองไทรบุรีตามลำดับ ส่วนพระยาไทรบุรี (แสง) นั้น

¹ห้องสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382)
เลขที่ 23.

²ห้องสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382)
เลขที่ 189.

โปรดให้เป็นเจ้าเมืองพังงาใน พ.ศ. 2382¹ ต่อมาเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้ส่งบุตรชายเข้ามาถวายความจงรักภักดีในกรุงเทพฯ ขอถวายต้นไม้ทองเงินคองเก่า และเพื่อทูลขอพระราชทานอภัยโทษและขอกลับมาครองเมืองไทรบุรีตามเดิม² พระองค์จึงโปรดให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับมากองเมืองไทรบุรีซึ่งถูกแบ่งออกมาส่วนหนึ่งให้เป็นเมืองกะบังป่าสุอีกเมืองหนึ่ง โดยมีตนกูอานุมเป็นเจ้าเมือง

อาจกล่าวได้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินพระบรมราโชบายผ่อนปรนต่อหัวเมืองประเทศราชเหล่านี้มากขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องจากทรงเห็นว่าหลังจากสมัยเจ้าพระยาบวรราชนครราชสีมา (น้อย) คงไม่มีใครที่เข้มแข็งพอที่จะควบคุมหัวเมืองแขกให้เรียบร้อยได้ โดยเฉพาะกรณีเมืองไทรบุรีต้องระมัดระวังมากกว่าหัวเมืองแขกอื่น ๆ ดังจะเห็นได้จากร่างหนังสือที่เจ้าพระยายมราช พระยาศรีพิพัฒน์มีถึงสมุหพระกลาโหมให้นำขึ้นกราบบังคมทูล มีความปรากฏเรื่องราชการเมืองไทรบุรีตอนหนึ่งดังนี้

. . . ค่ายผู้คนแลเข้าของและราชการฝ่ายเมืองไทรนั้นสำคัญนัก ซึ่งจะจัดแจงรักษาบ้านเมืองสืบต่อไปนั้น ให้ข้าพระพุทธเจ้าตรีครองใหม่มาก ค่ายอายุคนกูมีศอัญญ์ อายุคนกูอับคุดลา อายุเจจะมีคอาหลี่รว่าเจ้าพระยาบวรถึงแก่อสัญกรรมแล้วก็มีใจกำเริบ คงจะคิดใหม่ชักชวนเกลี้ยกล่อมแขกซึ่งอยู่ในบ้านในเมืองให้ลุกกลามขึ้นอีก โคที่เมื่อไรก็จะยกมาประจบกันรบสู้ต่อไปให้รักษาเมืองไทรอยู่กับแขกอุปมาเหมือนน้ำกับน้ำมันไม่ระคนเข้ากันได้ . . .³

อย่างไรก็ตาม พระบรมราโชบายในการแบ่งแยกเมืองไทรบุรีออกเป็น 4 เมือง คือ สตูล ปะลิศ กะบังป่าสุ และไทรบุรี นั้น เป็นการแบ่งแยกอำนาจหัวเมืองไทรบุรี

¹ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382) เลขที่ 23, 209.

² องค์การคำครุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12 (ภาค 15), หน้า 270.

³ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 29.

มิให้กำลัง เป็นปีกแผ่นที่มั่นคงอันอาจก่อความยุ่งยากขึ้นได้อีก เพราะนับแต่ปี พ.ศ. 2384 การทิ้งปวงในหัวเมืองแขกก็เรียบร้อยแต่นั้นมา¹

ปัญหาความแตกแยกระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองนครศรีธรรมราช

ความแตกแยกระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองนครศรีธรรมราช เป็นปัญหาที่มีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งได้กล่าวมาบ้างแล้ว ส่วนที่จะกล่าวในที่นี้เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีเหตุการณ์กบฏเมืองไทรบุรีถึงสองครั้ง เป็นที่ยอมรับว่าการปราบกบฏไทรบุรีที่ถูกลามใหญ่โตนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลจากความไม่ร่วมมือกันระหว่างเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) และพระยาสงขลา (แข็ง) ดังปรากฏข้อความในจดหมายหลวงอุดมสมบัติ มีความตอนหนึ่งว่า

. . . แล้วทรงตรัสกับกรมหลวงรักษารัตนเรศว่า การครั้งนี้ย้ายแขกไทรมันมีคนมากก็น้อยนักหนา คนที่นครฯ ก็มีอยู่หาพื้นเศษ สงขลาก็หาพื้นเศษ คนถึงหมื่นเศษพอทำอยู่แล้วยังทำไม่ได้ ทองรอนถึงทัพกรงฯ ออกไปจึงทำได้ มันจะเป็นการกระไรนักหนาที่เคี้ยว คนเรามีพอทำแล้วปรึกษาหารือกันให้ช่วยกันให้พร้อม หัวใจมันอยู่ที่ไหน ก็ทำเอาตรงเขาที่หัวใจมันอยู่ที่นั่น แล้วจะไปไหนคงทำได้ นี่ต่างคนต่างก็จะไม่ปรึกษาหารือกันช่วยกันทำให้พร้อม การจึงเป็นไปได้อีก ขางสงขลาที่คิดทำเอาความขางสงขลา . . .²
(ขีดเส้นใต้ โดยผู้เขียน)

ความจากจดหมายหลวงอุดมสมบัติอีกฉบับหนึ่ง ทรงคำทนิเมืองสงขลาและเมืองนครศรีธรรมราชว่า ". . . ย้ายแขกมันก็มาสองพันสามพันเท่านั้น จะคิดช่วยเหลือกันทำเสียก็แล้ว นี่ไม่ช่วยกันเอาเลย ปล่อยให้อ้ายแขกมันเข้ามาจนในเขตในแดน ต้องให้

¹องค์การคำครุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 20 (ภาค 34) (พระนคร : องค์การคำครุสภา, 2507), หน้า 104.

²หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายหลวงอุดมสมบัติ, หน้า 67.

ร่อนถึงทัพใหญ่ยกออกไปพากันลำบากไปเสียหมด . . . .¹

(ซีกเส้นใต้ โดยผู้เขียน)

กบฏไทรบุรีในปี พ.ศ. 2381 นั้น ได้ลุกลามจนถึงชายแดนเมืองสงขลา เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) กับพระยาสงขลา (เซ่ง) ซึ่งได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ออกมาช่วยปราบกบฏ แต่เจ้าเมืองทั้งสองก็ไม่ยอมให้ความร่วมมือกัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกริ้วมาก เนื่องจากกำลังพลกบฏมี 5,000 คน ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลา รวมแล้วได้หมื่นเศษยังไม่ร่วมมือกันปราบกบฏครั้งนี้²

ความเป็นอริกันระหว่างเจ้าเมืองทั้งสองเห็นได้ชัดเจนจากเหตุการณ์เมื่อครั้งที่เมืองกลันตันเกิดการทะเลาะวิวาทกันจนกลายเป็นสงครามกลางเมืองในปี พ.ศ. 2381 เนื่องจากพระยาบาโงยได้ยุยงให้คนภูปะชาบุตรชายต่อสู้กับพระยากลันตัน (สนิปากแดง)³ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้รับคำสั่งให้ลงไปพิจารณการเมืองกลันตันกับพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัก) ที่เมืองสงขลา เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ไม่ยอมลงไปโดยให้เหตุผลว่าป่วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความเป็นอริกันระหว่างเมืองทั้งสองเป็นอย่างดี จึงมีรับสั่งให้พระยาศรีพิพัฒน์บอกให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ให้ลงไปเมืองสงขลาให้ได้ โดยให้ลงไปรักษาตัวที่เมืองสงขลา แต่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ก็ไม่ยอมลงไปจนกระทั่งถึงแก่อสัญกรรมในเดือน 6 พ.ศ. 2382⁴ ความเป็นอริระหว่างเจ้าเมืองทั้งสองมิได้มีปรากฏเฉพาะในหลักฐานฝ่ายไทยเท่านั้น แม้แต่ในเอกสารของเบอร์นีก็ได้เล่าถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นว่า ". . . . เจ้า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

³ หองสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382) เลขที่ 150.

⁴ หองสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382) เลขที่ 122.

พระยานครกับเจ้าพระยาสงขลา เป็นศัตรูกันโดยส่วนตัวอย่างมาก เจ้าพระยานครได้จับพระยาสงขลาใส่กรวน และเพิ่งจะปล่อยออกมาเมื่อเร็ว ๆ นี้เนื่องในโอกาสที่พระเจ้าอยู่หัวองค์ที่แล้วสวรรคต . . ."¹

หลังจากที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรมแล้วนั้น ได้โปรดให้พระเสน่หามนตรี (น้อยกลาง) บุตรชายเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชสืบต่อมา แต่พระองค์ก็ยังเกรงว่าความเป็นอธิปัตย์ที่มีมาช้านานอาจยังไม่สิ้นสุด จึงมีรับสั่งถึงความสมเกียรติยศในระหว่างเจ้าเมืองในหัวเมืองภาคใต้ ดังปรากฏในจดหมายเหตุดังนี้

. . .โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พญาศรีพิพัทท์ท้าวท้าวท้าวสงขลาว่า เจ้าพญานครกับพญาสงขลาแตกกันเป็นเวเนกกัน เจ้าพญานครก็ถึงแก่อสัญกรรมแล้วให้พญาสงขลาคิดตั้งตัวเป็นอธิปัตย์เถลิงเวเนกกับบุตรเจ้าพญานครเสียบ้าง ให้มีจิตเมตตาต่อกันเหมือนญาติ บ้านเมืองไม่เป็นปกติ หัวเมืองแขกซังขึ้นกับเมืองนครเมืองสงขลาไว้อยู่ทุกบ้านทุกเมือง เหตุการณ์สิ่งไรเกิดขึ้นก็ช่วยแต่จะกำเริบ ถ้ายายแขกกำเริบลูกหลานขึ้นขวางเมืองไพรท้าวพญาสงขลาจะไปช่วยให้ทันที ถ้าเกิดเหตุการณ์ขึ้นขวางเกาะหัวเมืองก็ให้บอกกล่าวไปถึงเมืองนครเมืองพัทลุง ให้เมืองนครเมืองพัทลุงยกมาช่วย อย่าให้มีความรังเกียจต่อกัน . . ."²

ทั้งเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลาต่างแค้นแค้นซึ่งก็จึงเค้นที่จะได้รับความดีความชอบจากราชธานีอยู่เสมอ สำหรับเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบกว่าเมืองสงขลามาก ด้วยเหตุผลหลายประการดังได้กล่าวมาแล้ว ทำให้ทางราชธานีให้ความสนับสนุนเมืองนครศรีธรรมราชมาก โดยเฉพาะในช่วงที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เป็นเจ้าเมือง ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ภายหลังการปราบ

¹ กรมศิลปากร, เอกสารของเฮนรี เบอรัล เล่ม 2 ตอน 1 แปลโดย สาวีตรี สุวรรณสถิตย์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2518); หน้า 30.

² หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382) เลขที่ 112.

กบฏไทรบุรีครั้งแรกสิ้นสุดลงแล้ว แม้ว่าทางราชธานีได้เห็นถึงความบกพร่องในการที่
พระยาไทรบุรี (แสง) ปกครองเมืองไทรบุรีจนเกิดกบฏวุ่นวาย แต่ก็ยังคงแต่งตั้งให้พระยา
ไทรบุรี (แสง) ปกครองเมืองไทรบุรีต่อไปอีก ต่อมาได้เกิดกบฏขึ้นอีกครั้งหนึ่ง จนกระทั่ง
เมื่อปราบกบฏเมืองไทรบุรีครั้งหลังได้สำเร็จใน พ.ศ. 2381 ปรากฏเหตุการณ์ต่อมาว่า
เจ้าพระยามครศรีธรรมราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2382 จึงเริ่มดำเนิน
นโยบายให้แขกปกครองกันเอง

ส่วนความสัมพันธ์ที่มีต่อเมืองสงขลานั้น มักได้รับการกำหนดจากทางราชธานี
อยู่เสมอ ดังปรากฏในจดหมายหลวงอุดมสมบัติ ได้บันทึกเหตุการณ์เมื่อครั้งปราบกบฏ
เมืองไทรบุรีในปี พ.ศ. 2381 ทรงมีพระราชปรารภถึงความบกพร่องของเมืองสงขลา
อยู่เสมอดังนี้

. . . แล้วรับสั่งสั่งท้าวพระกรุณาด้วยราชการ เมืองไทรว่าออกไปสักทีหนึ่ง
เถิด อ้ายแขกมันจงหองคุม هنگนักหนายกเข้ามาในเขตแดนเมืองสงขลา
ทำเอาเมืองจะนะเมืองเทพาไปได้ พระยาสงขลาที่พากันออแอเสียหมด นิ่ง
ให้อ้ายแขกมันหลอลวงทำเข้ามาได้จนในเขตแดน อ้ายแขกมันก็เป็นแต่ลูก
เล็ก ๆ ยังให้มันทำได้ นึกเกลียดคนช้างนักหนาที่เดียว อ้ายยาโมอะไรมีรู
ถ้าไม่เป็นคนชอบอชญาศัยอยู่แตกอนแล้วจะสั่งท้าวพระกรุณาให้ออกไปตัดหัว
มันเสีย . . . ¹

แสดงว่าเมืองสงขลาปฏิบัติราชการมิได้เป็นที่พอพระราชหฤทัยจนถึงกับมีพระ
ราชดำริให้จับตัวพระยาสงขลาลงโทษประหารชีวิต ส่วนพระราชดำรัสที่ทรงกำหนดเมือง
สงขลาในด้านการรบก็ ครัสว่าสงขลาที่แต่จะไปเคื่อนให้คนอื่นเขารบ ถึงที่ตัวแล้วก็ไม่
ออกไปรบเหมือนเขาได้² และมักตรัสเปรียบพระยาสงขลาเหมือนคนหัวค้ำหัวขา³

¹ หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายหลวงอุดมสมบัติ, หน้า 58.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143, 155.

ในทำนองคำท้าวพระยาสงขลา มิได้ใช้ปัญญาในการปฏิบัติราชการ ความดีความชอบของ พระยาสงขลา มีบ้างก็ในเรื่องผลประโยชน์ตอบแทนจากภาษีอากรของเมืองที่อยู่ในความ ควบคุม โดยเฉพาะอากรรังนกจัดเป็นรายได้ที่สูงมากถึงปีละห้าสิบล้าน¹ ตลอดจนผลประโยชน์ จากค้าเช่าเหมืองตีบจากเมืองยะลา² ประกอบกับต้นตระกูล ณ สงขลา มีความสามารถ ทางการค้าขาย ทำให้มีความมั่งคั่งทาง เศรษฐกิจมากกว่าเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้ทาง ราชธานีเห็นว่าหากจะดำเนินมาตรการขึ้น เค็ดชาดกับเมืองสงขลา ก็ยังมีความเกรงใจกันอยู่ อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาเมืองสงขลาเองก็ปฏิบัติราชการมีขอบพร้อมที่เขตคำท้าว กล่าวคือ การทำหน้าที่ควบคุมการส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองในฐานะที่เป็นเมืองประเทศราชนั้น ปรากฏ ว่าในปี พ.ศ. 2387 ทนุกุเควา เจ้าเมืองสตูลลงศการส่งดอกไม้ทองดอกไม้เงินโดยไม่ทราบ สาเหตุ แทนที่เมืองสงขลาจะรับรายงานกราบทูลให้ทรงทราบ พระยาสงขลา กลับรับหน้าที่ จัดทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองและเครื่องราชบรรณาการแทนเมืองสตูล³ แล้วแต่งให้ทนุกุเควา นำเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวายที่กรุงเทพฯ ทนุกุเควา จึงได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นพระยาสุคน ความบกพร่องของพระยาสงขลา อีกเรื่องหนึ่งคือทำการค้าฝิ่น ความปรากฏว่าพระยา สงขลาได้กระทำสืบสวนว่าจะเลิกค้าฝิ่นและจำดำเนินการขึ้นเค็ดชาดต่อฝิ่นในเมือง สงขลาด้วย⁴ การทำสืบสวนนี้ปรากฏในจดหมายหลวงอุดมสมบัติฉบับที่ 5 และปรากฏ ในจดหมายหลวงอุดมสมบัติฉบับที่ 7 ได้ตรัสเรื่องชำระฝิ่นเมืองสงขลา ยังไม่เค็ดชาด จึง รับสั่งสั่งพระนรินทรว่า บอกรับสั่งพระยาพระคลังให้มีหนังสือออกมาว่า ". . . ถ้าพระยา

¹ ห่องสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1211 (พ.ศ. 2392) เลขที่ 45.

² องค์การค้าคุรุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3 (ภาค 3), หน้า 21.

³ ห่องสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 ไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223.

⁴ ห่องสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 30.

และ หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายหลวงอุดมสมบัติ, หน้า 178.

สงขลาไม่เต็มใจช่วยชำระเพิ่มให้หมกได้แล้ว ก็ให้บอกกับพระยาสงขลาอย่าให้เข้าไปเฝ้า
ทูลละอองฯ ณ กรุงเทพฯ ค่อยไปอีกเลย¹

ในปี พ.ศ. 2387 ได้เกิดกรณีพิพาทระหว่างพระยาสุทนต์และพระยาปลัดศุภชัยเรื่อง
พรมแดน จึงโปรดให้กรมการเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา ออกไปชำระปักหลัก
เขตแดนให้มั่นคง พระยาสงขลาเห็นว่าพระยาสุทนต์เป็นคนค้อคึ่งจะเอาภิจราชการสิ่งใด
ก็ขัดสนหาเป็นผลประโยชน์สิ่งใดได้ไม่² จึงกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ยกเมืองสุทนต์ขึ้นกับ
เมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม เมืองสุทนต์จึงขึ้นกับนครศรีธรรมราชตั้งแต่นั้นมา และปรากฏ
ว่าการยกเมืองสุทนต์ให้ขึ้นกับนครศรีธรรมราชก่อให้เกิดผลก้ำกั่มพันรภาพระหว่างเมืองสงขลา
กับเมืองนครศรีธรรมราชที่ขึ้นกว่าเดิม³

ปัญหาการแผ่อิทธิพลของอังกฤษในดินแดนแหลมมลายู

เมืองไทรบุรี บัตตานี กลันตัน และตรังกานู ต่างเป็นเมืองขึ้นของไทยใน
แหลมมลายู ดินแดนเหล่านี้อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ดังปรากฏใน
รายงานของกัปตันเฮนรี เบอร์นี่ ซึ่งเป็นทูตของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เข้ามา
เจรจากับไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่า อาณาเขตของบัตตานี
ส่วนที่ติดต่อกับไทรบุรีนั้นมีดีบุกมาก ผลิตได้ถึง 1,000 ทอน กลันตันเป็นแหล่งผลิตพริกไทย
ทองคำ ดีบุก พริกไทยที่กลันตันและตรังกานูผลิตได้ประมาณปีละ 2,000 ตัน และที่
ไทรบุรีนั้นมีดีบุกและพริกไทยจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีเบ็ดไก่อ และข้าวเปลือกมีอย่าง
น้อยปีละ 2,000 เกวียน ซึ่งทำรายได้ให้แก่สุลต่านถึงปีละประมาณ 42,000 ดอลลาร์สเปน⁴

¹หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายเหตุอุดมสมบัติ, หน้า 314.

²ห้องสมุดศิริญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 ไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223.

³Walter F. Vella, Siam Under Rama III (1824-1851) (New York :
Augustin Incorporated Publisher, 1957), p. 75.

⁴Henry Burney, The Burney Papers, Vol. II part 4, p. 144.

เพราะฉะนั้น คินแคนแถบนี้จึงเป็นที่พึ่งปรารถนาของอังกฤษที่จะได้เนื้ออิทธิพลเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและทางการเมือง

จุดเริ่มต้นที่ทำให้อังกฤษเข้ามาอิทธิพลในแหลมมลายู เนื่องจากปี พ.ศ. 2329 อังกฤษได้เช่าเกาะปีนังจากเจ้าพระยาไทรบุรี (อับดุลละ โมกุลัมชะ) ต่อมาอีกในปี พ.ศ. 2343 บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้ขอเช่าคินแคนตรงข้ามเกาะปีนังซึ่งเรียกว่า มณฑลเวลส์เลย์ ซึ่งปรากฏว่าการเช่าเกาะปีนังและมณฑลเวลส์เลย์ของอังกฤษนั้นไม่มีปฏิกริยาโต้ตอบจากทางราชธานี ทั้ง ๆ ที่เมืองไทรบุรีในระยะนั้นอยู่ในฐานะเมืองขึ้นของไทยมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เมื่อครั้งสมเด็จพระราชวังบวรฯ เสด็จไปรบพม่าทางใต้

ต่อมาในปี พ.ศ. 2364 เมื่อไทยสู้รบเรื่องเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ผกเฝ้ายกทัพมาตีกับคอคติยกกองทัพมาตีไทย ได้โปรดให้มีทองคำให้เจ้าพระยาไทรบุรีจัดเตรียมเสบียงอาหารไว้เพื่อต่อต้านพม่า แต่เจ้าพระยาไทรบุรีกลับตั้งแข็งเมือง จึงโปรดให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ยกทัพไปตีเมืองไทรบุรี ปัญหาเมืองไทรบุรีจึงเป็นสาเหตุข้อหนึ่งที่บริษัทอินเดียตะวันออกได้จัดส่งคณะทูตโดยมีจอห์น ครอว์เฟิร์ด (John Crawford) เข้ามาเจรจากับไทยในปี พ.ศ. 2365 ทั้งนี้เนื่องจากอังกฤษไม่ต้องการให้ไทยมีอิทธิพลในเมืองไทรบุรี อังกฤษอ้างว่าที่จำต้องยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องกับคินแคนประชิดกันอยู่ อังกฤษต้องซื้อเสบียงอาหารจากเมืองไทรบุรีไปเลี้ยงผู้คนทีเกาะปีนังเมื่อ ไทรบุรีมีเรื่องเดือดร้อน ผลประโยชน์ของอังกฤษก็พลอยได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย ทั้งเจ้าเมืองไทรบุรีก็เป็นมิตรที่ดีของอังกฤษ จึงปรารถนาจะให้กลับไปครองบ้านเมืองของเขาตามเดิม¹ ส่วนเหตุผลอีกประการหนึ่งคือ อังกฤษก็มีความต้องการที่จะ

¹ John Crawford, The Crawford Papers (Printed by order of the Vajiranana, National Library, Bangkok, 1915), p. 30.

ใช้เมืองไทรบุรีเป็นรัฐกันชนป้องกันการขยายอำนาจของไทย และเพื่อให้อังกฤษมีโอกาสค้าขายกับรัฐมลายูต่าง ๆ ได้สะดวก¹

บทบาทของอังกฤษที่แสดงอิทธิพลคุกคามดินแดนในแหลมมลายูเริ่มเด่นชัดขึ้น เนื่องจากอังกฤษได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญากับฮอลันดาในปี พ.ศ. 2367 (The Anglo Dutch Treaty of 1824) จากข้อตกลงในสนธิสัญญานี้ อังกฤษจะมีเขตอิทธิพลของตนทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจทั้งแคบรี บริเวณแหลมมลายูเหนือของแคบมะละกาทั้งหมด ทั้งเมืองมะละกาและสิงคโปร์ ในขณะที่บริเวณใต้ของแคบมะละกาจะไปจะอยู่ภายใต้เขตอิทธิพลของฮอลันดา² จะเห็นได้ว่าดินแดนในแหลมมลายูซึ่งเป็นเขตอิทธิพลของอังกฤษนั้นเป็นดินแดนที่ไทยได้ครอบครองเมืองต่าง ๆ ทางภาคใต้ด้วย ดังนั้น จากสนธิสัญญานี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงบทบาทของอังกฤษที่คุกคามดินแดนแถบนี้มากขึ้น

เมื่อศึกษาถึงบทบาทการแทรกแซงของอังกฤษในแหลมมลายูนั้น จะเห็นได้ว่าอังกฤษเข้ามามีบทบาทในไทรบุรีมากกว่าเมืองอื่น ๆ เช่น กลันตันและตรังกานู ซึ่งทั้งสองเมืองนี้ได้พยายามจะปลดแอกจากรัฐบาลไทย และขอเป็นพันธมิตรกับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ตั้งแต่ พ.ศ. 2329 - 2368 แต่เนื่องจากบริษัทของอังกฤษไม่มีนโยบายจะเข้าแทรกแซงทางการเมือง ประกอบกับทำเลที่ตั้งของเมืองทั้งสองอยู่ทางภาคตะวันออก ทำให้การคมนาคมติดต่อไม่สะดวก การติดต่อกันก็เป็นการค้าเล็ก ๆ น้อย ไม่สำคัญ

¹Henry Burney, The Burney Papers, Vol. V, part I, p. 119

and Richard O. Winstedt, A History of Malaya, p. 173.

²วงเดือน นาราสัจจ์, "การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยต่อมหาอำนาจตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว" (พ.ศ. 2367 - 2394) (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 60.

อังกฤษจึงปฏิเสธที่จะเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับรัฐทั้งสอง¹ ส่วนเมืองเปรักและสลังอร์นั้น เป็นดินแดนที่อังกฤษให้ความสนใจ จะเห็นได้ว่าหลังจากที่อังกฤษได้ลงนามในสนธิสัญญา ข้อตกลงกับฮอลันดา ว่าด้วยเขตอิทธิพลของทั้งสองฝ่ายในปี พ.ศ. 2367 แล้ว อังกฤษ ได้มีอิทธิพลแทนที่ฮอลันดา และพยายามก็ดกกันไม่ยอมรับสิทธิการครอบครองเมืองเปรักของ ไทย² รวมทั้งเตรียมการป้องกันเมืองสลังอร์ให้พ้นจากอำนาจของไทยอีกด้วย

เหตุการณ์เมื่อครั้งกบฏไทรบุรีทั้งสองครั้ง อังกฤษได้มีบทบาทช่วยเหลือไทยในการปราบปราม โดยเฉพาะกบฏไทรบุรีครั้งแรก อังกฤษได้ส่งเรือรบมาปิดล้อมบริเวณปากน้ำเมืองไทรบุรีจำนวน 2 ลำ³ เพื่อป้องกันมิให้พรรคพวกเจ้าพระยาไทรบุรีได้รับความช่วยเหลือจากที่อื่นได้ ส่วนกบฏครั้งหลังนั้นนายบอฮัม (Bonham) ผู้ว่าการ สิงคโปร์ขณะนั้นได้ส่งเรือ 4 ลำมาลาดตระเวนมิให้พวกกบฏได้รับความช่วยเหลือจากกำลัง ภายนอกไทรบุรี นายบอฮัม ได้มีหมายประกาศว่า บรรดาแขกซึ่งอยู่ในแคว้นแคว้นอังกฤษ ถ้าผู้ใดไปตีเมืองไทรบุรีแล้วให้เลิกถอนกลับมาเสีย ถ้าไม่กลับมาจะเอาโทษเหมือนหนึ่ง มาทำกับอังกฤษ⁴ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจในการช่วยเหลือไทย แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้วางพระราชหฤทัยว่าอังกฤษจะมีเจตนาที่คือไทยจริง ได้รับสั่งว่า

. . . มันว่ากล่าวเข้ามาหวานนั้กหน้า รวากับน้ำตาลทรายที่เคี้ยว ถ้ามัน คิดจึกแจงเข้ามาช่วยจริงแล้ว กำปั่นก็ปิดปากน้ำอยู่ถึง 4 ลำ อ้ายแขกจะมานั่งหลงรบหลงที่อยู่ไค้ที่ไหน เข้ามาปิดหลังไว้อย่างนี้แล้วใครบ้างก็เอาเถิก จะอยู่ไปไค้หรือ ก็ตองคิดระวังหนาระวังหลังอยู่ควยกันสิ้น นี้อ้ายแขกไม่คิดระวังหลังเลย กลับตีรุกเหยียบแดนสงขลาเข้ามาอีก อย่างนี้มันจะวามาช่วย

¹L.A. Mills, British Malaya 1824-1867, p. 150.

²สุภาภรณ์ ตันต์ลาวัณย์ "บทบาทของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) . . ."

หน้า 203.

³หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ, หน้า 40.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

อย่างไร มันมาช่วยกตที่อายแชกนั้นหรือ ถ้ามันมาช่วยจริงแล้ว อายแชก จะสู้รบที่ไหนได้ มันก็คงเลิกทัพไปหมดนั่นแหละ . . .¹

และทรงมีรับสั่งต่อไปอีกว่า

. . . จะสู้รบไม่ได้ การที่ขุนไชวรอบข้างอยู่อย่างนี้จะทำอย่างไรได้ เมื่อ มันจะช่วยก็ช่วย ไม่ช่วยเราก็คงทำเอาจนได้ จะเอาจุมกเขามาหายใจนั้น ไม่ชอบ มันวากกล่าวหวานมาอย่างไร เราก็หวานไปอย่างนั้น . . .²

ระหว่างการปราบกบฏไทรบุรี ได้มีเหตุการณ์วุ่นวายขึ้นในเมืองกลันตัน เป็นการทะเลาะวิวาทกันระหว่างพระยาบาโงกับพระยากลันตัน (สนิปากแดง) จนกลายเป็นสงครามกลางเมืองในปี พ.ศ. 2381 นั้น ปรากฏความในท้องตราพระยาอัครมหาเสนาฯ ถึงเจ้าพระยามรราชว่า ". . . เจ้าพระยานครว่าซึ่งพระยาบาโงสู้รบกับพญากลันตัน ครั้งนี้ ก็ถึงสู้รบพระยากลันตันไม่ได้ ครั้นทำวุ่นวายเกลือกพระยาบาโงหนีไปแดนอังกฤษ เสีย การปลายมือจะคิดยาก จะต้องเล่าโลมเอาตัวเสียให้ไต่ก่อน"³

แสดงว่าเมื่อเกิดความไม่สงบในหัวเมืองภาคใต้ นอกจากภาระที่จะต้องทำการปราบปรามแล้ว ปัญหาที่ตามมาคือการแทรกแซงจากอังกฤษ ซึ่งเพิ่มภาระรับผิดชอบแก่ทางราชธานีมามากขึ้น

หลังจากการปราบกบฏไทรบุรีสิ้นสุดลง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองบายในการจัดการปกครองเมืองไทรบุรีใหม่ นอกจากการแบ่งแยกตัดทอนอำนาจเมืองไทรบุรีด้วยการแบ่งแยกออกเป็นเมืองเล็ก ๆ ซึ่งเรียกกันว่ามุกมแล้ว

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

³ ท้องสมุควาสิริญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382)

ยังได้กำหนดให้ตั้งเจ้าเมืองที่มีเชื้อสายแขกปกครองเมืองไทรบุรี ทั้งนี้เนื่องจากทรงตระหนักถึงผลเสียในการตั้งเจ้านายไทยปกครองเมืองแขก การจัดการเมืองไทรบุรีต้องคำนึงถึงการแทรกแซงของอังกฤษในดินแดนแถบนี้ ดังปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ความว่า

. . . แต่เมื่อเมืองไทรจะไม่ตั้งเจ้าเมืองจะให้แต่นายมุกเกมอยู่รักษาเมืองทุกมุกเกม . . . จะให้พระยาไทร พระยาเสนาอนชิต ช่วยพระเสนาหนามศรี นลัคเปลี่ยนกันออกไปตรวจตราเมืองไทรอยู่นั้น ความข้อนั้นทรงพระราชดำริแล้ว ก็ได้ทรงปรึกษาเสนาบดีว่า ซึ่งจะตั้งแต่นายมุกเกมไว้ไม่ตั้งเจ้าเมือง นิคคยพระราชประเพณี . . . ถ้าไม่ตั้งเจ้าเมืองไว้ก็เหมือนหักไฟหัวลมที่เมืองไทรเสีย ฝรั่งอังกฤษจะว่าเมืองไทรให้กวาดเอาผู้คนไปคนละบ้าน คนละเมืองไม่มีเจาบ้านเจ้าเมืองแล้ว จะพาเอาบุตรหลานพระยาไทรและครอบครัวเมืองไทรซึ่งอยู่ในแดนฝรั่งมาตั้งเมืองไทร . . . ซึ่งจะเอาเมืองตานีมาเปรียบเทียบเมืองไทรนั้นไม่เหมือนกัน เมืองไทรอยู่ใกล้เมืองเกาะหมาก อังกฤษมีความปรารถนามาชานาน คอยหาที่หาโอกาส จะพุดจาดิกเอาเมืองไทรเป็นของตัว แต่ก็ยังไม่มีที่ไปได้โอกาสก็เฉยอยู่ จะไม่ตั้งเจ้าเมืองไว้เหมือนให้โอกาสกับอังกฤษ พญาไทรคนเก่าก็ยังอยู่เชื้อสายก็ไม่สิ้น ถ้าอังกฤษใดที่เขาถือหาขายแขกสวมเอาเมืองไทรได้ พวกลูกหลานพญาไทรไคอังกฤษเป็นที่พึ่งก็จะกำเริบขึ้น ชวนวิวาทเที่ยวไล่ตีเอาเมืองพังงาเมืองตะกั่วทุ่งตะกั่วป่าก็จะเสียแผ่นดินฝ่ายทะเลตะวันตกไปทั้งแถบคอกกระมัง . . .¹
(ชี้คเสนโต โดยผู้เขียน)

แสดงให้เห็นว่าทรงเล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องแต่งตั้งเจ้าเมืองปกครองเมืองไทรบุรี มิฉะนั้นอังกฤษอาจเข้าคานาเนนการแต่งตั้งเจ้าเมืองไทรบุรีแทน เพื่อจะได้มีอิทธิพลอย่างเต็มที่ ค้ายเจ้าเมืองได้รับตำแหน่งโดยความสนับสนุนจากอังกฤษ ในที่สุดเมื่ออังกฤษได้เมืองไทรบุรีแล้วเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงซึ่งตั้งอยู่ทางชายฝั่งตะวันตกก็ตกอยู่ในอิทธิพลของอังกฤษทั้งหมด

¹ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382)

การเปลี่ยนแปลงพระบรมราชโองบายการปกครองหัวเมืองภาคใต้

นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองหัวเมืองภาคใต้ ด้วยวิธีการแก้ ปัญหาหัวเมืองมลายู โดยให้พวกแขกปกครองตนเอง ใ้ก่อให้เกิดความเข้าใจกันดีกว่า ให้คนไทยปกครอง เพราะกบฏไทรบุรีทั้งสองครั้งที่เกิดขึ้นเป็นผลจากข้อบกพร่องในการ แต่งตั้งข้าราชการไทยเป็นเจ้านายปกครองเมืองแขก ยังความไม่พอใจแก่ชาวพื้นเมือง ซึ่งต้องการให้เจ้านายเก่าที่มีเชื้อสายจากสกุลท่านเมืองนี้ปกครอง ผลที่สุดเมื่อเกิดกบฏ ครั้งใดชาวพื้นเมืองเหล่านี้ต่างให้ความร่วมมือกับพวกก่อกบฏเป็นอย่างดี และวิธีการ แก้ปัญหาหัวเมืองมลายูอีกประการหนึ่ง คือการดำเนินนโยบายแบ่งแยกและปกครองซึ่งใช้ ได้ผลมาแล้วกับ เจ็ดหัวเมือง เริ่มต้นด้วยการแบ่งเมืองไทรบุรีออกเป็น 3 เมือง คือ สตูล ปะลิศ และไทรบุรี ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้ส่งบุตรชายเข้ามาถวายความจงรักภักดีเพื่อขอกลับมาปกครองเมืองไทรบุรี พระองค์จึงโปรดให้แยกเมือง กะบังปาดูเป็นอีกเมืองหนึ่ง ดังนั้นเมืองไทรบุรีจึงแบ่งออกเป็น 4 เมืองย่อย คือ ไทรบุรี สตูล ปะลิศ และกะบังปาดู ดังได้กล่าวมาแล้ว

การเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งในนโยบายการปกครองหัวเมืองภาคใต้ คือ การเปลี่ยนแปลงในระยะหลังจากที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรม ได้มีการลดและจำกัดอำนาจของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ทั้งนี้เนื่องจากสมัยเจ้าพระยา นครศรีธรรมราช (น้อย) เจ้าเมืองมีอำนาจและบทบาทสำคัญมากที่สุดในบรรดาหัวเมือง ภาคใต้ทั้งหมด อำนาจและอิทธิพลของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) นั้นมีมากจน แม้แต่เจ้าเมืองในหัวเมืองภาคใต้ให้ความยกย่องนับถือเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) มากกว่าเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ผู้ทำหน้าที่บังคับบัญชารับผิดชอบที่กรมคลังและกรมท่า ซึ่งจัดเป็นผู้มีอำนาจเต็มที่ในการควบคุมดูแลรับผิดชอบกิจการในหัวเมืองภาคใต้อย่างเต็มที่ ได้ปรากฏเหตุการณ์ถึงสองครั้ง คือครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2375 เมื่อเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ยกกองทัพเรือออกไปช่วยปราบพวกแขก และอีกครั้งหนึ่งเกิดกบฏไทรบุรีครั้งที่ 2 พ.ศ. 2381 พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัด) เป็นแม่ทัพเรือลงไปปราบปรามกองทัพเรือทั้งสอง ใต้แวะขนาน้ำจืดที่หน้าเมืองไชยา แต่เจ้าเมืองไชยาไอ้เอ้ทั้ง 2 คราว คล้ายกับคอย

คำสั่งเจ้าพระยามนครศรีธรรมราช (น้อย) เพราะยกย่องนับถือว่าสูงกว่าเจ้าพระยาพระคลัง (ทิศ) และพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) เป็นเหตุให้รัชกาลที่ 3 กริ้วมากกับสั่งว่า

อายุยาวไพร่เจ้าพระยามนครฯ แล้วมันสนุกใจหนักหนาทีเดียว มันฟังแต่คำนาย มันเท่านั้น ถ้านายไม่บอกไม่สั่งไว้แล้วมันไม่ทำอะไรคนเดียว มันกลัวอยู่ก็แต่นายของมันคนเดียว . . . ไล่ตัวปลัดเมืองไชยยามาถึงเรือแล้ว ทำไมไม่เขียนเสียสัก 10 ที่ 20 ที่เล่า¹

เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นอำนาจมากมายของเจ้าพระยามนครศรีธรรมราช (น้อย) ไม่เพียงแต่ในการปฏิบัติที่เจ้าเมืองไชยาพึงมีต่อเจ้าพระยามนครศรีธรรมราช (น้อย) เท่านั้น ในส่วนราชธานีเองการจัดการปกครองหัวเมืองภาคใต้แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงหรือสืบเปลี่ยนโยกย้ายเจ้าเมืองบางเมืองซึ่งเป็นบุตรเจ้าพระยามนครศรีธรรมราช (น้อย) ก็ต้องคำนึงการภายหลังจากที่เจ้าพระยามนครศรีธรรมราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว ดังเช่นกรณีพระยาไทรบุรี (แสง) ปฏิบัติราชการบกพร่องในการรักษาเมืองไทรบุรีจนเกิดกบฏขึ้นถึงสองครั้ง แทนที่จะได้รับโทษปลดจากตำแหน่ง ก็ยังคงให้อยู่รักษาเมืองไทรบุรีไปพลางก่อน ทั้ง ๆ ที่ถูกภาคทัณฑ์ถึงสองครั้งแล้วที่ไม่สามารถรักษาเมืองไทรบุรีไว้ได้² นอกจากนี้กรณีพระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) ใ้ป่วยเป็นโรคชราเปื้อน ขาเสีย ทำราชการได้ไม่คึก³ ทั้งยังเป็นคนคร่ำย ชาวเมืองหวาดกลัว⁴ ความบกพร่องดังกล่าวสมควรที่จะปลดจากตำแหน่งได้ แต่พระองค์ก็มีใ้โปรดให้ปลด จนกระทั่งเมืองเจ้าพระยามนครศรีธรรมราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรม จึงโปรดให้ปลดพระยาพัทลุง (น้อยใหญ่) ออกไป

¹หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายเหตุอุดมสมบัติ, หน้า 198 - 199.

²ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382)
เลขที่ 112.

³เรื่องเดียวกัน.

⁴ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382)
เลขที่ 21.

เป็นจางวางเมืองนครศรีธรรมราช และต่อมาในปี พ.ศ. 2382 พระยาไทรบุรี (แสง) ก็ถูกย้ายตำแหน่งจากเจ้าเมืองไทรบุรีเป็นเจ้าเมืองพังงา¹ แสดงว่าหลังจากเจ้าพระยานนครศรีธรรมราช (น้อย) ผู้มีอำนาจและอิทธิพลถึงแก่สญกรรมแล้ว พระบรมราชาไชยบายในการจัดการปกครองหัวเมืองภาคใต้เป็นไปอย่างอิสระมากขึ้น

ในสมัยเจ้าพระยานนครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) ปกครองบ้านเมืองต่อจากบิดานั้น ปรากฏว่าเมืองนครศรีธรรมราชถูกลดอำนาจและความสำคัญในหัวเมืองมลายู กล่าวคือ เมื่อโปรดให้แบ่งหัวเมืองไทรบุรีออกเป็น 4 เมืองคือ ไทรบุรี ปะลิศ กะบังป่าสุ และสตูน นั้น ได้โปรดให้เมืองนครศรีธรรมราชควบคุมกำกับเมืองไทรบุรี ปะลิศ และกบังป่าสุ ส่วนเมืองสงขลาให้ควบคุมดูแลเมืองสตูน แสดงว่าอำนาจของเมืองนครศรีธรรมราชในการปกครองหัวเมืองไทรบุรีลดลงโดยทำหน้าที่กำกับเพียง 3 ใน 4 ของหัวเมืองไทรบุรี

พระบรมราชาไชยบายในการลดความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชมีส่วนเพิ่มความสำคัญให้กับเมืองสงขลาตามไปด้วย นอกจากความรับผิดชอบเมืองสตูนตามที่ได้รับมอบหมายดังกล่าวแล้ว ในปี พ.ศ. 2382 ได้โปรดให้ยกที่พะโคะแขวงเมืองพัทลุงให้ขึ้นกับสงขลา² ต่อมาในปี พ.ศ. 2384 เมืองสงขลาได้มีโอกาสแสดงความสามารถเมื่อครั้งพระยากันตันและตงกูปะยาทะเลาะวิวาทกันอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่เคยทะเลาะกันแล้วจนเกิดเป็นสงครามกลางเมืองในปี พ.ศ. 2381 เมืองกันตันอยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช แต่เจ้าพระยานนครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) ไม่สามารถระงับเหตุการณ์ได้ จึงโปรดให้พระยาไชยาและพระยาสงขลาลงไปจัดการเกลี้ยกล่อมได้สำเร็จ³

¹ หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382) เลขที่ 112.

² หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 127 และจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 เลขที่ 223.

³ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น, หน้า 165 - 170.